

Inleiding

1. Het uitgangspunt van ieder pensioenstelsel moet zijn, dat het voorziet in de kosten van levensonderhoud voor de oude dag. Omdat de pensioendeelnemer dan geen inkomsten meer kan genereren moet de hoogte van het pensioen voorspelbaar en zeker zijn.
  2. Door het schrappen van de uitkeringsovereenkomst en de kapitaalovereenkomst wordt zowel de hoogte, voorspelbaarheid als zekerheid van het pensioen in het nieuwe stelsel weggenomen.
  3. De sociale partners hebben ingestemd met dit conceptwetsvoorstel. Deze consultatie zal geen letter aan dit concept veranderen. Het woord 'consultatie' kan daarom beter worden veranderd in 'informatie'.
- Ik ben het niet eens met de noodzaak van een nieuw pensioenstelsel en vind de onderbouwing onjuist.

Oude pensioenstelsel

4. Het kapitaal gedekte pensioen is een contract tussen werknemer en werkgever. Het is in feite uitgesteld loon dat door een privaat- en onafhankelijk pensioenfonds wordt belegd en na een bepaalde periode wordt uitgekeerd. Iedere pensioendeelnemer ontvangt een uitkering over de premies die zijn voldaan. Het stelsel werkt met een collectiviteitsbeginsel waarbij de beleggingen en risico's voor iedereen op dezelfde manier worden verdeeld. De sociale partners bepalen het beleid en de wetgever ziet erop toe dat er geen misbruik van het systeem wordt gemaakt en iedereen krijgt wat hem toekomt.
- Het systeem, althans bij het ABP ging uit van een historische rekenrente van 4% en kon voorheen aan alle verplichtingen, inclusief indexatie voldoen.
- Met dit stelsel heeft Nederland een van de financieel best onderbouwde pensioenregelingen in de wereld opgebouwd. Samen met de AOW, een omslagstelsel is de Nederlander verzekerd van een goed pensioen.

Nieuwe concept pensioenstelsel

5. Een van de belangrijkste elementen van het nieuwe stelsel is dat de uitkeringsovereenkomst, de kapitaalovereenkomst en doorsnee systematiek wordt geschrapt en de pensioendeelnemers voortaan zelf het risico dragen van de beleggingen. De deelnemers betalen allemaal dezelfde premie en worden op leeftijd ingedeeld in beleggingsgroepen (cohorten) met verschillend risico. Tegenvallende beleggingen worden afgedekt door een percentage van het rendement van de deelnemers hiervoor te bestemmen. Pensioenfonds en sociale partners bepalen het renterisico. Om het renterisico op te vangen, wordt een solidariteitsreserve ingesteld, die eveneens wordt betaald door de deelnemers.

Wat is de aanleiding voor de stelselherziening?

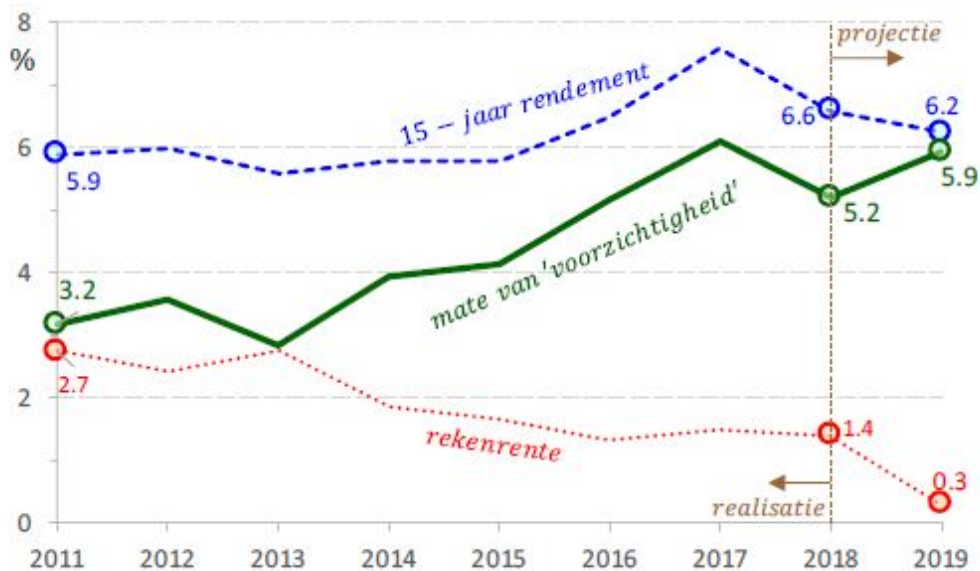
6. De MvT stelt dat crisis van 2008 en de ontwikkeling van de financiële markten het oude pensioenstelsel onbetaalbaar hebben gemaakt. Na 2008 is door de rente en de ontwikkeling van het rendement de kostprijs van pensioenen toegenomen.
- Ik ben van mening dat dit niet juist is.

7. DNB schreef in 2008 een prudente rekenrente voor bij de pensioenfondsen.

Pensioenfondsen beleggen in aandelen, obligaties en vastgoed. Dat geeft de meeste zekerheid.

De rekenrente is een schatting van het rendement dat een pensioenfonds risicoloos zou moeten kunnen realiseren. Omdat de rente op staatsobligaties daar garant voor staat, werd dit gebruikt als rekenrente.

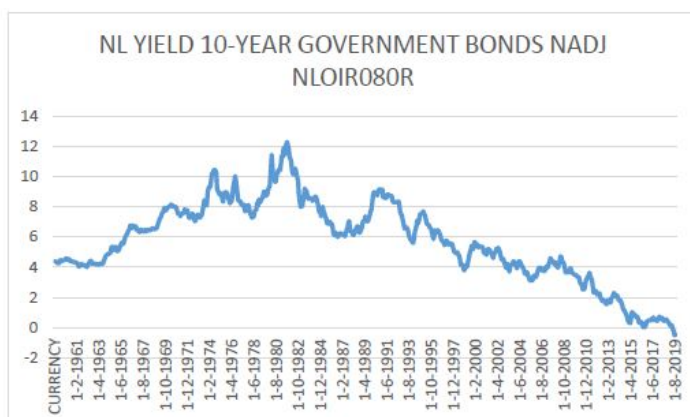
In onderstaande ABP-grafiek zien we het gemiddelde lange termijn rendement van de periode 2011-2018, en de rekenrente.

Het verschil tussen het lange termijn rendement en de rekenrente geeft de mate van voorzichtigheid weer van de DNB ingreep. Dit is gestegen van 3,2 procent in 2011 naar 5,2 procent in 2018. DNB is dus veel voorzigtiger geworden. Voor het ABP betekende dat een daling van de dekkingsgraad met ongeveer 24 procentpunt. Met andere woorden, zonder deze extra stijging in voorzichtigheid zou er geen probleem zijn.

De mate van voorzichtigheid is in 2019 verder gestegen naar bijna 6 procent. In feite veel voorzigtiger dan voorheen en wat gebruikelijk is. De 3 procent van 2011 is namelijk een alleszins acceptabele mate van voorzichtigheid, de 6 procent van nu is dat niet.

8. Het tweede probleem is dat de huidige renteontwikkeling wordt afgezet tegen het recente verleden en wordt doorgetrokken. Onderstaande grafiek geeft de langjarige rentestanden op overheidsobligaties met een looptijd van 10 jaar

Hieruit valt op te maken dat de oude rekenrente van 4%, die heel lang de basis van berekeningen m.b.t. de dekkingsgraad is geweest, laag was t.o.v. de marktrente.

De pensioenfondsen hebben destijds de rekenrente van 4% gehandhaafd toen de marktrente een stuk hoger was. Na de crisis van 2008 veroorzaakte het monetaire beleid van de ECB een lage rente. Net als in de jaren 80 van de vorige eeuw is het alleszins redelijk om ook nu de conjunctuur op lange termijn voor ogen te houden. Voorzichtigheid is nodig maar de mate van voorzichtigheid binnen de huidige systematiek is veel te groot geworden.

In feite redeneert DNB dat de pensioenfondsen met de huidige rente van bijna 0%, gedurende de looptijd van hun verplichtingen die 60 jaar in de toekomst liggen, vrijwel geen rendement meer maken. 'Want we kunnen niet in de toekomst kijken'. Dan moet het huidige vermogen in alle toekomstige uitkeringen voorzien.

De pensioenfondsen realiseren sinds 2008, nu al 12 jaar op rij een veel hoger rendement dan de DNB-rekenrente aangeeft. De pensioenfondsen worden daardoor gedwongen om net te doen alsof zij veel slechter presteren dan zij in de praktijk doen en moeten dus veel te veel geld in kas houden. De commissie Dijsselbloem heeft een rapport uitgebracht waarin staat dat de rente voorlopig niet stijgt. Dat is, gezien het tempo waarin de EU de begrotingen en economieën van zwakke landen weer herstelt, ook aannemelijk. Het opgebouwde vermogen kan hier ruimschoots in voorzien. De rente zal echter ook weer gaan stijgen. De functie van banken is het uitlenen van geld tegen [rente](#). De ECB is zowat aan het einde van haar Latijn en kan niet veel meer doen. Het ESM moet in voorkomend geval vanaf 2022 de banken redden.

Als de rente nog langere tijd daalt, vallen de banken om. Een scenario waarbij de pensioenfondsen met de huidige RTS-rente aan alle toekomstige verplichtingen moet voldoen bij een aanhoudende rente van 0% is daarom niet reëel.

Het is voor de deelnemer dan ook niet te begrijpen waarom DNB de korte termijn RTS-rente aanhoudt voor pensioenfondsen die op zeer lange termijn beleggen.

9. Omdat Nederland de euro als valuta hanteert, is het primair van belang hoe de ECB tegen de rekenrente van pensioenfondsen aankijkt. De EIOPA stelt een rekenrente vast voor pensioenfondsen. Voor 2020 bedroeg de UFR voor pensioenfondsen 3,65%.

Een afgeleide van deze voorspelling wordt gehanteerd door de alle andere EU-landen en ook Nederlandse verzekeraars. DNB bepaalde echter dat uitsluitend voor Nederlandse pensioenfondsen met een veel lagere rekenrente moest worden gerekend. In 2019 zakte de DNB-rekenrente naar 0.3%.

De Nederlandse populatie maakt 3% uit van die van Europa. Het is dan aannemelijk om te veronderstellen dat de waarde (en rente) van de euro door andere, grotere landen wordt bepaald. Door qua rekenrente (de waarde van de euro in de toekomst) sterk van de EU-norm en -zienswijze af te wijken, doet DNB het voorkomen alsof Nederland haar eigen monetaire beleid voert. Dat is natuurlijk onzin. Sterker, Nederland heeft een van de gezondste economieën van Europa. Dat zou juist pleiten voor een ruimere opvatting over de rekenrente. Dat andere EU-landen minder last zouden hebben van de rekenrente omdat zij een omslagstelsel hanteren, is in dit verband niet relevant.

10. De pensioenfondsen bleken voldoende robuust om de IT-, financiële- en economische crisis in korte tijd weer te boven te komen. In 2008 leek het even niet goed te gaan met de beleggingen. Logisch, er heerste een crisis. De pensioenfondsen behaalden echter in 2009 alweer ruim 10% rendement en hebben de afgelopen 30 jaar gemiddeld 7% rendement gehaald.

In kwantitatieve zin en volgens de cijfers van DNB is het totale pensioenvermogen gestegen van € 434 miljard in 2002 naar € 1742 miljard in 2019. Het vermogen is ruim verviervoudigd en de gemiddelde jaarlijkse winst bedroeg € 76,9 miljard. In de periode vanaf 2009 steeg de gemiddelde jaarlijks winst zelfs naar € 93,8 miljard.

Er is dus in feite niets aan de hand met de rendementen. DNB greep als toezichthouder in 2008 meteen in en hanteerde de huidige prijs van obligaties als uitgangspunt voor de rekenrente. Zowel voor de dekkingsgraad als herstelplannen. Dat was voorheen wellicht een goed idee maar niet bij een almaar dalende rente tot zelfs onder de 0%. De pensioenfondsen raakten daardoor steeds verder in de problemen.

11. Eerder, in 2007 leed het ABP een aanzienlijk verlies door zich slechts voor 25% af te dekken tegen een dalende rente. Henk Brouwer, voormalig topfunctionaris DNB en ABP-voorzitter, zegt hierover dat er een samenhang is tussen het rentebeleid en het beleggingsbeleid. Door met beleggen een gemiddeld jaarlijks rendement van bijna 6% in de periode 2006-2012 te behalen, heeft het ABP ruim €75 miljard aan het fondsvermogen toegevoegd. Hij bevestigt daarmee dat het rendement in die periode de rentedaling, zelfs ondanks het niet afdoende afdekken daarvan, ruimschoots heeft opgevangen.

12. Tenslotte is het opvallend dat de belastingdienst bij de vermogensheffing in box 3 van een fictief rendement uitgaat van gemiddeld 5,69%

De pensioenpremies stegen en dit had invloed op de inkomens.

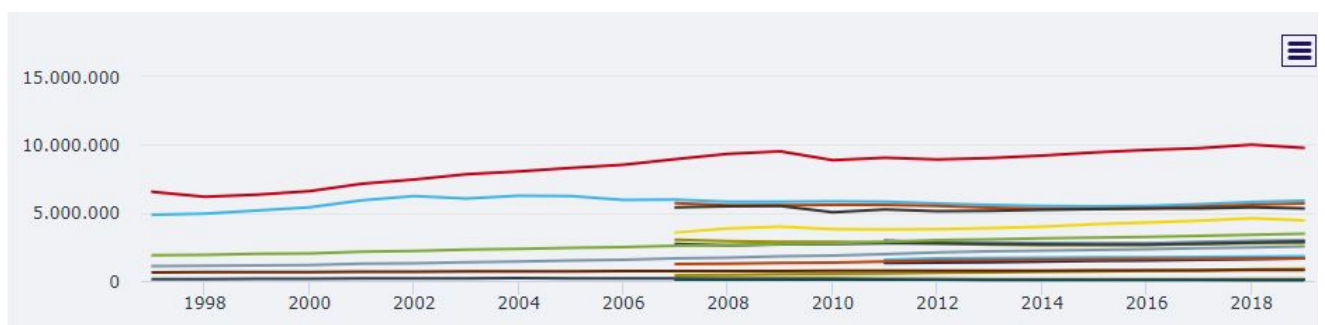
13. Het vermogen van de pensioenfondsen nam sterk toe en is de laatste 12 jaar tijd bijna verviervoudigd.

De rekenmethode van DNB veroorzaakte echter een lage dekkingsgraad en de pensioenfondsen konden, ondanks een flinke vermogenstoename, hun winst niet uitkeren.

Omdat de herstelplannen door DNB moesten worden goedgekeurd, bleven uitgaan van de obligatiemarkt en de rente steeds verder zakte, bleef de dekkingsgraad onder het vereiste niveau.

De premies moesten dus omhoog en dit had invloed op de inkomens.

Aan de vlakke curve van onderstaande DNB-grafiek zien we dat het totale aantal pensioendeelnemers de afgelopen 20 jaar slechts in geringe mate is toegenomen.

Aantal personen dat bij pensioenfondsen pensioenaanspraken opbouwt of heeft opgebouwd.

Het aantal deelnemers (ook actieve deelnemers) nam dus in geringe mate toe en het pensioenvermogen werd in deze periode 4 keer zo groot.

De pensioenen werden in de periode voor 2007 door een actuaris berekend en de balans werd door een accountant gecontroleerd. Het totale vermogen bedroeg € 434 miljard. Er kon aan alle verplichtingen worden voldaan en er werd geïndexeerd.

In 2019 was het totale aantal pensioendeelnemers slechts in geringe mate gestegen, de pensioenopbouw was verlaagd en het vermogen was ruim 4 keer groter geworden en opgelopen tot € 1742 miljard.

De jaarlijks gemiddelde uitkeringen aan pensioenen bedroegen ca. € 31 miljard,

Er kwam jaarlijks gemiddeld € 2 miljard meer premie binnen dan er pensioen werd uitbetaald.

Het rendement van het totale vermogen vanaf 2009 bedroeg jaarlijks gemiddeld € 93,8 miljard.

Samenvattend, er komt ieder jaar, ondanks de vergrijzing meer premie binnen dan er aan uitkeringen wordt betaald en daarboven levert het gemiddelde rendement van het vermogen ieder jaar ruim 3 keer meer op dan alle uitkeringen.

Onafhankelijke deskundigen hebben uitgerekend dat met een rendement van ca. 3% de pensioenfondsen ieder jaar kunnen voldoen aan alle verplichtingen en indexeren. Door de goede rendementen van aandelen als de rente laag is niet mee te tellen (we kunnen niet in de toekomst kijken), kunnen volgens DNB de pensioenfondsen niet aan hun verplichtingen voldoen. De premies moesten dus omhoog en dit had invloed op de inkomens.

14. DNB berekent de waarde van pensioenen aan de hand van de obligatiemarkt. Als de rente daalt, stijgt de prijs van obligaties. Als de prijs van obligaties stijgt, wordt het inkopen van pensioenen duurder.

De dalende rente is niet nieuw en is rond 1980 ingezet. Sinds medio jaren tachtig is de nominale rente in Nederland met ruim 1000 basispunten gedaald. De reële rente is in deze periode ruim 500 basispunten gedaald. Als de rente laag is, kunnen beleggers goedkoop aandelen kopen. Omdat de vraag stijgt gaat de koers van aandelen omhoog. Zij leveren bij een lage rente juist meer rendement. Zo is de AEX-index gestegen tot rond het hoogste punt sinds het najaar van 2007.

De pensioenfondsen beleggen ook in aandelen (en vastgoed). Daarom hebben zij, ondanks de hoge prijs van obligaties, een positief rendement behaald van gemiddeld 7%. Het vermogen groeit en compenseert daarmee het verlies op obligaties bij een lage rente.

Door te rekenen met de huidige kortetermijnrente dit door te trekken naar de lange termijn, wordt verondersteld dat het vermogen bij 0% over 42 jaar praktisch hetzelfde als nu. De pensioendeelnemers moeten dan een groot gedeelte van hun pensioen met premies zelf opbrengen. Het vereiste vermogen om aan de verplichtingen in de toekomst te kunnen voldoen is dan enorm. Dat is natuurlijk niet zo want de vermogens verdubbelen zich iedere 10 jaar.

15. De primaire functie van banken, is het uitlenen van geld tegen **rente**. Het ECB-beleid is erop gericht om de effecten van de economische crisis van 2008 uit te stellen, tot de Europese Raad met een beleid komt waarmee de begrotingen van de lidstaten weer op orde komen en de economieën zich weer kunnen herstellen. Dat beleid is tot nu toe uitgebleven en de ECB heeft de rente inmiddels verlaagd tot onder de 0% en is overgegaan tot Quantitative Easing, het opkopen van staatsobligaties om de economie weer aan te trekken. Tenslotte worden er iedere maand miljarden euro's aan gratis geld bijgedrukt.

Dit beleid heeft nu al ruim 10 jaar niet geholpen en zal het daarom in de toekomst ook niet doen.

Dit EU-beleid is niet alleen desastreus voor de pensioenen en het geld verdwijnt in een aandelenzeepbel.

We zien dat subsidies op grote overheidsaanbestedingen, zoals het energie- en klimaatbeleid, verdwijnt in de handen van buitenlandse investeerders. De banken zullen steeds meer speculeren op de aandelenmarkt en hun geld investeren in (Aziatische) economieën die winst opleveren. Op termijn zal de koers van de aandelen weer terugvallen op de reële productiewaarde.

Het CBS bevestigt dat de economische maatregelen niet hebben gezorgd dat bevolking meer kon spenderen dan 5 jaar geleden.

16. De overheid heeft in 2014 de Wet verlaging maximumopbouw- en premiepercentages pensioen en maximering pensioengevend inkomen en de Wet pensioenaanvullingsregelingen ingediend (Witteveen).

Door de langere premiebetaling en lagere opbouw kon de premie worden verlaagd (en niet verhoogd). Dat was goed voor de actieve deelnemers. Zij ontvingen meer geld en konden meer spenderen.

En dat was goed voor de economie.

De voornaamste reden echter was, dat de overheid, als grootste werkgever wilde besparen op premie uitgaven. Dat scheelde € 6 miljard ineens en daarna jaarlijks € 2 miljard.

17. In 2012 werd de Wet op het financieel toezicht, Artikel 1:25d aangepast. De Nederlandsche Bank, de leden van haar directie en raad van commissarissen en haar werknemers waren voortaan niet aansprakelijk voor schade veroorzaakt door een handelen of nalaten in de uitoefening van een op grond van een wettelijk voorschrift opgedragen taak.

Indien men dit op het pensioendossier betreft, valt op dat DNB sindsdien een meer politieke- dan financiële koers is gaan varen. De opletende deelnemer heeft kunnen zien, dat DNB in het najaar van 2014 toen deze wet door de Kamer moest worden geloodst, de rekenrente kunstmatig en doelbewust heeft verhoogd terwijl de ECB-rente op dat moment juist daalde. De dekkingsgraden zagen er daardoor florissant uit en het wetsvoorstel werd aangenomen. Een kwartaal later werd de rekenrente weer in lijn gebracht met het ECB-renteverloop. Ook het feit dat voor de rekenrente geen afgeleide van de EIOPA UFR werd gehanteerd en onderscheid werd gemaakt tussen verzekeraars die ook in pensioenen doen en pensioenfondsen, geeft te denken.

De pensioenfondsen maakten in 2008 gemiddeld een verlies van circa 20% op hun beleggingen.

18. Dit is niet juist. Volgens officiële cijfers van DNB daalde het totale pensioenvermogen in 2008 van € 778 miljard naar € 709 miljard. Een verlies van nog geen 10 %.

Eerder werd aangetoond dat het verlies in 2008 snel daarna werd goedgeemaakt door de pensioenfondsen. Dat is ook logisch want zij beleggen gespreid op zeer lange termijn.

De beleggingen van de pensioenfondsen hadden zich al in 2009 hersteld en de behaalden sindsdien rendementen die ruimschoots boven de historische APB-rente van 4% bleven.

Er wordt in de MvT met een tabel tot 2018 gesuggereerd dat de rendementen achterblijven. In 2019 werd een winst van 284 MLD behaald. Vreemd, dat deze winst buiten beschouwing is gelaten.

In 1978 stond de rente boven de 10% en is sindsdien gezakt naar ca. 4% in 2007. Toen de rente extreem hoog stond werden de premies niet aanzienlijk verlaagd maar de fondsen bleven met een rekenrente van 4% rekenen. Sindsdien is de rente gaan dalen, zelfs meer dan 8%. De fondsen bleken robuust genoeg om deze rentedaling op te vangen en/of af te dekken, ondanks een IT-, financiële- en economische crisis. Het beleid van de pensioenfondsen is immers tot 2008 door DNB goedgekeurd.

Het is voor de deelnemer niet te begrijpen dat de pensioenfondsen tot 2007 'gezond' waren en DNB ingreep toen de beleggingen tijdelijk verliesgevend waren en toen dit al een jaar later weer was hersteld en deze gunstige situatie zich voortzette, deze ingreep toch werd gehandhaafd. De reden van de ingreep was immers komen te vervallen.

19. De herstelplannen waren ingrijpend maar gebaseerd op een periode van 5 jaar. Het woord 'herstel' betekent dat de dekkingsgraad van de pensioenen weer werd teruggebracht naar een normale waarde.

De deelnemers verkeerden dan ook in de veronderstelling dat de pensioenfondsen over 5 jaar weer waren hersteld. De rendementen lieten dit ook zien maar de pensioenfondsen raakten steeds verder in de problemen.

De praktijk leerde, dat er helemaal geen herstel optrad, integendeel. Nu kan men dit natuurlijk allemaal op externe factoren afschuiven, je mag van DNB als staatsbank die deelneemt in de ECB, verwachten dat deze autoriteit wel degelijk op de hoogte was van de monetaire- en marktontwikkelingen in de nabije toekomst.

20. Het heeft er alle schijn van dat DNB in 2008 prematuur heeft ingegrepen op een manier die niet leidde tot herstel.

21. De rente daalde sterk, waardoor de pensioenuitvoerders in de problemen kwamen.

De rente bepaalt de waarde van een vermogen in de toekomst. Omdat ook Nederland de euro als valuta hanteert, is het merkwaardig dat de EU-richtlijn voor berekening van de pensioenen niet door DNB werd gevolgd. DNB schreef verder de pensioenfondsen voor om op de balansen verschillende rekenrentes te hanteren voor de premies en de dekkingsgraad. Door het toekomstige vermogen anders te waarderen dan de inkomsten, werd het overrendement weggesluisd en de balansen 'kloppend' gemaakt.

Hierdoor kwamen de pensioenuitvoerders in de problemen.

Volgens Pieter Lakeman maakt onderstaand plaatje van DNB inzichtelijk wat er gebeurde. Zonder op de details in te gaan, zien we bij 2018 'Instrumenten' (vermogen) de som van ca. 1500 miljard. In hetzelfde jaar staat bij 'Technische Voorzieningen' (schulden) een bedrag van ca. 1300 miljard. DNB-rekenrente in die periode bedroeg 1,2%. Het daadwerkelijke 'markt' rendement van de pensioenfondsen is in die periode 7% geweest. De winst, 1500 miljard aan vermogen moest worden 'weg gerekend'. In de balansen van de afgelopen periode is dan een bedrag van ca. 500 miljard (verschil tussen 1.2% en 7%) 'weggesluisd'. Door dit bedrag, wat nu niet meer in de boeken voorkwam, werden zowel de jongeren als ouderen door benadeeld.

Gegevens alle pensioenfondsen door DNB						
Instrument	2008	2013	2018	2008 -> 2013	2013 -> 2018	2008 -> 2018
Aandelen en deelnemingen	293.979	663.939	888.535	200%	134%	302%
Deposito's en overige liquide middelen	35.824	24.875	31.402	69%	126%	88%
Effecten m.u.v. aandelen	244.716	240.163	408.390	98%	170%	167%
Financiële derivaten	50.936	43.854	91.267	86%	208%	179%
Herverzekerde technische voorzieningen	13.344	17.053	6.660	128%	39%	50%
Leningen	33.610	19.100	15.653	57%	82%	47%
Onroerende goederen	16.408	8.491	9.407	52%	111%	57%
Overige activa	19.821	6.107	5.462	31%	89%	28%
Overige niet-financiële activa	1.265	506	272	40%	54%	22%
	709.903	1.024.088	1.457.048	144%	142%	205%
Algemene reserve	-25.458	90.551	43.948	-356%	49%	-173%
Bedrijfseconomische voorzieningen	1.505	771	399	51%	52%	27%
Financiële derivaten	15.181	19.663	54.152	130%	275%	357%
Leningen	24.374	9.438	53.996	39%	572%	222%
Overige passiva	72.537	17.349	7.188	24%	41%	10%
Technische voorzieningen	621.762	886.316	1.297.362	143%	146%	209%

Een punt dat de pensioenfondsen belemmerde goed te functioneren, vormde de bepaling ten aanzien van beleggingen in Artikel 126 en 135 van de Pensioenwet. De beleggingen moeten voldoen in het belang van de pensioengerechtigden en moeten worden gewaardeerd op basis van marktwaarde.

Volgens de deelnemers is DNB aan beide uitgangspunten voorbijgegaan met de instelling van een extreem lage rekenrente en het obligatiebeleid.

22. Er is een grote discrepantie tussen rekenrentes van verzekeraars die ook in pensioenen doen en pensioenfondsen. DNB is in beide gevallen toezichthouder. Zowel pensioenfondsen als verzekeraars zijn private- en onafhankelijke ondernemingen. Het is voor de deelnemer niet te begrijpen waarom dit verschil wordt gehanteerd.

De commissies Goudswaard en Frijns constateerden dat de problematiek bij pensioenfondsen werd veroorzaakt door de stijgende levensverwachting, de vergrijzing en de daling van de rente.

23. Dat is niet juist. Door de extreem lage rekenrente kwamen de pensioenfondsen in de problemen. Zij wisten het rendement snel in voldoende mate te herstellen, maar mochten hier niet meer mee rekenen. Door de spelregels te veranderen en die toe te passen terwijl dat niet meer nodig was, kwamen de fondsen structureel in onderdekking.

Minister Donner stelde in 2009 een commissie Goudswaard (toekomstbestendigheid) en -Frijns (beleggingsbeleid en risicobeheer) in het leven en gaf deze commissies als opdracht mee om te bezien of de pensioencontracten wel voldeden en aanbevelingen voor oplossingen te doen.

Omdat door de maatregelen van DNB de fondsen in de problemen waren geraakt, zij werden immers gedwongen zich arm te rekenen, was de eerste vraag retorisch. Dat betekent dat Donner niet zozeer geïnteresseerd was in het herstel van de pensioenrendementen maar uit was op een verandering van de contracten.

De commissies kwamen, geheel volgens de opdracht tot de conclusie dat de pensioenen te maken hadden met een stijgende levensverwachting, de vergrijzing en de rentedaling. Door meer te beleggen in aandelen waren de pensioenfondsen bovendien kwetsbaarder geworden.

We zien dan ook dat de maatregelen die waren bedoeld om de pensioenfondsen weer op de rit te krijgen juist een nadelige situatie van structurele aard veroorzaakten. Door de herstelde rendementen buiten beschouwing te laten, werden er andere, zogenaamd structurele oorzaken gevonden en benoemd.

Het heeft er alle schijn van dat de situatie waarbij de fondsen zich arm moesten rekenen door DNB in stand werd gehouden en de overheid kon ingrijpen in het beleid van private- en onafhankelijke stichtingen.

Hoge levensverwachting

- a. De levensverwachting was, sinds de instelling van de AOW nooit eerder aangepast. Dat juist op dat moment het CBS-opdracht kreeg om de leeftijd van gezonde pensioendeelnemers vast te stellen, valt te verklaren door de situatie waarin de overheid toen verkeerde. Bij de AOW-premievaststelling was door het MinFin o.a. geen rekening gehouden met flinke financiële tegenvallers door een economische crisis en een extreem lage rente. Bovendien zorgde de vergrijzing voor problemen bij het omslagstelsel. Er moest dus steeds meer belastinggeld bij. Het kabinet Rutte wilde de belastingen niet verder verhogen en de staatsschuld afbouwen.

- b. Het is logisch dat de bevolking door betere hygiëne, sociale voorzieningen, de ontwikkeling van medicijnen en een betere zorg, ouder wordt. Om dat te constateren, heb je geen CBS nodig.
Dat dit toch- en juist op dat moment gebeurde, kan geen toeval zijn. Deze maatregel hield in dat het kabinet twee jaar langer premie kon innen en twee jaar lang geen extra AOW-uitkeringen hoefde te betalen, een voordelige situatie op korte termijn voor de overheid als grootste werkgever.
Door de rekenleeftijd van de ene op de andere dag gefaseerd te veranderen van 65 jaar naar 67 jaar, hield de overheid een groot vermogen over dat pas in de toekomst hoefde worden uitgekeerd. Het AOW-financieringsprobleem was dus op korte termijn bezworen.
- c. De pensioenfondsen waren private- en onafhankelijke stichtingen. Zij hadden hun begrotingen afgestemd op een uitkering op 65 jaar.
Ook de pensioenfondsen hanteerden CBS-cijfers wat demografie betreft en moesten toen de richtleeftijd eveneens veranderen, zelfs naar 68 jaar in 2018.
- d. De AOW heeft een overheidsmandaat. De pensioenfondsen zijn echter private stichtingen en pleegden in feite contractbreuk door de pensioenleeftijd eenzijdig te verhogen. Weliswaar gelegaliseerd omdat de sociale partners akkoord gingen, het blijft contractbreuk.
Ook de fondsen hielden door deze maatregel in eerste instantie veel geld over. Omdat zij dat vermogen beleggen, vermeerdert dit geld in de toekomst. Zij hadden dus meer vermogen gecreëerd om in de toekomst aan hun verplichtingen te voldoen.

Vergrijzing

De vergrijzing heeft een relatief klein effect op een kapitaal gedekt stelsel. Iedereen betaalt immers voor zijn eigen pensioen en voor de uitkeringen is in het verleden dus allang dubbel en dwars voor betaald. De jongeren doen dit op hun beurt ook en ontvangen straks op zekere leeftijd weer hun eigen geld terug.

Het vermogen van ruim € 1700 miljard is bijeengebracht door de deelnemers. Het is eigendom van de pensioenfondsen en kan worden beschouwd als buffer.

We zien dat momenteel, halverwege de vergrijzingspiek, de premieopbrengsten (ca. € 33 miljard) vrijwel overeenkomen met die van de uitkeringen (€ 31 miljard). Het vermogen wordt dus, ondanks de vergrijzing nog steeds niet aangetast en groeit verder.

De vergrijzing zal nog ca. 10 jaar toenemen en daarna weer dalen. De uitkeringen gaan tot de 'piek' dan verder omhoog met ca. € 15 miljard. Daarna zullen de uitkeringen weer afnemen. Afgezien dat dit geld al in het vermogen zit en in de toekomst ook nog groeit, wordt deze verhoging grotendeels opgevangen door de premies omdat de mensen steeds meer gaan verdienen en de uitkeringen gelijk blijven.

We zien dat het vermogen iedere 10 jaar verdubbelt. Zelfs als het totale vermogen van 1700 miljard slechts met de helft van het rendement van de afgelopen 30 jaar, 3% toeneemt, levert dit jaarlijks € 51 miljard aan inkomsten op. De jaarlijkse winst is dan nog altijd groter dan de uitkeringen ooit zullen worden.

Rentedaling

DNB en Koolmees hebben bij voortduring gehamerd op het feit dat door de steeds dalende rente het inkopen van pensioenen duurder werd. Na 2015 (de instelling van het FTK) is de ECB-rente praktisch op 0% blijven staan. Koolmees werd in 2017 minister SZW. Toen was er allang geen sprake meer van een steeds dalende rente, althans niet zodanig dat het nodig was om een complete verandering van het pensioenstelsel in te voeren.

De rente fluctueert als gevolg van de conjunctuur. Pensioenfondsen kijken naar hun vermogens op de lange termijn. Zij hanteerden een prudente, historische rekenrente toen de rente in de jaren '80 extreem hoog stond en laten zich ook niet gek maken nu de rente laag staat. Zij bezitten een enorm vermogen dat, indien aangewend als buffer de uitkeringen enkele decennia garandeert. Sterker, omdat de beleggingen in aandelen de prijs van obligaties ruimschoots compenseren, behalen zij jaarlijks een gemiddelde winst die vele malen groter is dan de uitkeringen ooit zullen worden. DNB gaat hieraan voorbij en hanteert een rekenmethode die voor banken geldt. De balans van banken bestaat uit eigen vermogen en schulden. Omdat een bank kan worden verkocht of kan omvallen, is de huidige rente essentieel. Daarmee kan op ieder moment een prijskaartje aan een bank worden gehangen. Een financieel gezonde bank moet daarom in staat zijn om met het huidige vermogen aan alle schulden en verplichtingen in de toekomst te kunnen voldoen.

Omdat pensioenfondsen niet kunnen omvallen en (laten we het hopen) niet worden geprivatiseerd, hebben zij ook verplichtingen in de verre toekomst. Het is dan alleszins redelijk om ook de conjunctuur in beschouwing te nemen. Het rapport Dijsselbloem spreekt over een langdurig aanhoudende lage rente in de EU. Ook worden er vergelijkingen met Japan getrokken. Dit kan dzz niet eeuwig duren. De FED hanteert een rente van 2,5% en de Aziatische markt groeit nog steeds. Als de ECB de rente onder de 0% blijft houden, zullen de banken elders gaan investeren. Dat betekent dat de EU-economie steeds verder zal dalen en niet alleen de zwakke lidstaten met begrotingstekorten gaan kampen.

De pensioenfondsen zijn kwetsbaarder geworden omdat zij meer zijn gaan beleggen in aandelen.

24. Sinds de verzelfstandiging van het ABP in 1996 is het beleggen in aandelen belangrijk geweest. In het verleden werd het ABP beheerd door het Ministerie van Financiën. De premies werden voornamelijk in staatsleningen met weinig rendement gestoken en er werd weinig aandacht besteed aan de aandelenmarkt.

Er werd bovendien jarenlang door de overheid geen pensioenpremie afgedragen en in de jaren '90 nog eens 32,96 MLD naar de staatskas overgeheveld (uitname wetten). Het ABP werd in 1996 daardoor met veel minder geld dan haar eigenlijk toekwam, een zelfstandige en onafhankelijke stichting gemaakt. Een gevolg hiervan was, dat de onvoorwaardelijke indexatie kwam te vervallen. Het ABP is hier in de loop der jaren weer bovenop gekomen door meer te beleggen in aandelen en heeft inmiddels een aanzienlijk vermogen van ruim 400 miljard opgebouwd. De stelling dat door het beleggingsbeleid van het ABP in meer aandelen, dit fonds kwetsbaarder is geworden mag in absolute zin waar zijn. Het heeft er wel voor gezorgd dat het ABP nu al 30 jaar lang aan de verplichtingen kon voldoen. Althans aan de rendementen afgemeten. Juist de obligaties leveren al een aantal jaren door de lage rente niet voldoende op. Door het opleggen van een extreem lage- en (al 12 jaar) onrealistische rekenrente door DNB werden de pensioenfondsen gedwongen om te beleggen in aandelen met een hoger rendement. De beleggingsresultaten bewijzen dat zij, juist dankzij de aandelen, in staat zijn geweest om het vermogen sneller te laten groeien dan de verplichtingen.

Het alternatief, beleggen in obligaties had door de lage rente tot een faillissement geleid. De bewering dat de pensioenfondsen kwetsbaarder zijn geworden omdat zij meer zijn gaan beleggen in aandelen is dus een doodoener.

De governance wordt aangepakt.

25. Governance is de wijze van besturen, de gedragscode en het toezicht op organisatie. Om te zien hoe een zelfstandig pensioenfonds zich verhoudt tot de politiek, neem ik het ABP als voorbeeld. Als ik een voorzitter zou moeten aanstellen van een ABP-fonds met een vermogen van meer dan 400 miljard, zou mijn voorkeur uitgaan naar een onafhankelijke accountant of actuaaris. De overheid vond het 'netwerk' in Den Haag van het voorzitterschap echter belangrijker dan deskundigheid en ging over tot het benoemen van voornamelijk politici als voorzitters. Deze voorzitters zagen deze functie echter als een van hun vele bijbanen.

26. Bert de Vries deed dit part time en Elco Brinkman besteedde slechts een dag per week aan het ABP.

Harry Borghouts, voorheen commissaris van de Koningin in Noord-Holland, liet deze provincie met een schuld achter van 78 miljoen Euro als gevolg van de affaire Icesave/Landsbanki. De Nederlandse Bond voor Pensioenen twijfelde ernstig aan zijn deskundigheid en betrouwbaarheid en hij werd met een motie van wantrouwen in 2009 van zijn ABP-voorzitterschap ontheven.

Vervolgens kwam Ed Nijpels aan het roer van het ABP te staan. Hij had op het moment van aantreden bij het ABP 25 nevenfuncties. Net als zijn voorgangers, Harry Borghouts en Elco Brinkman, grossierde Nijpels dus in bestuursfuncties en had hij geen verstand van pensioenen, aldus de Nederlandse Bond voor Pensioenen. Medio februari 2010 maakte Nijpels zijn aftreden bij het ABP bekend, nadat was gebleken dat tijdens zijn rol als commissaris bij de DSB deze bank failliet was gegaan. Op het moment dat alle Nederlandse banken met solvabiliteitsproblemen zaten werd Henk Brouwer, een topman bij de Nederlandse Bank, als voorzitter van het ABP benoemd. Het ABP ging vervolgens investeren in 'onderwater-hypotheken' van Nederlandse banken. Mogelijk heeft hij een rol gespeeld bij de afhandeling van de aandelen in 'rommel hypotheken' die het ABP in 2007 had gekocht van JPMorgan Chase, Goldman Sachs en Morgan Stanley. Banken met een zeer frauduleuze reputatie. Brouwers vertrok weer even snel als hij was aangetreden.

Nu zit Corien Wortmann-Kool bij het ABP als voorzitter. Een politica met een verpleegstersopleiding en goede bekende van Jeroen Dijsselbloem sinds haar samenwerking met hem bij de Banken Unie in de EU.

Het is duidelijk, dat geen van deze voorzitters deskundig waren.

27. Als het 'netwerk' met Den Haag voor het ABP zo belangrijk was, wat heeft dat dan uiteindelijk opgeleverd en hoe is het dan mogelijk dat er een grondige, voor de deelnemers zeer nadelige- en voor de overheid uiterst voordelige hervorming van het pensioenstelsel in gang werd gezet.

28. Wat verder opvalt, is dat er een verband bestaat tussen de ambities van de overheid en die van het ABP.

Het kabinet heeft zich gecommitteerd aan het energie- en klimaatbeleid en de Parijs doelstelling. Het is geen geheim dat zonnepanelen en windmolenparken voornamelijk draaien op subsidies. Verder hebben de rekenmeesters van de overheid in et verleden laten zien dat zij de begrotingen van grote aanbestedingsprojecten aanvankelijk nogal rooskleurig inschatten. Omdat de overheid niet garant wilde staan en er veel onzekerheden waren, haakten reguliere beleggers af.

Nu blijkt dat veel (ex) voorzitters van het ABP een belangrijke rol spelen in de totstandkoming van het klimaatbeleid.

Om te beginnen is Mevr. Wortmann een sterk voorstandster van 'groen' en 'duurzaam' investeren. Zo wil het ABP in 2020 de CO₂-voetafdruk van de aandelenbeleggingen met een kwart terugbrengen. Ook moet er dan zijn belegd in hernieuwbare energie, zoals zonne- en windenergie. Verder valt In het jaarverslag van 2018 te lezen dat het ABP bijdraagt aan de energietransitie in Nederland en samen met het APG het Nederlands Energie Transitiefonds heeft ingericht, dat begin 2019 van start is gegaan. Het ABP is nu van plan bij te dragen aan de afspraken van Parijs en ca. 58 MLD te beleggen in klimaat gerelateerde projecten.

Ed Nijpels, ex-voorzitter van het ABP, is voorzitter van het klimaatberaad en heeft grote invloed op de realisatie van het klimaatbeleid. Gerard van Olphen is de voorzitter van de Raad van Bestuur van het Algemene Pensioen Groep (APG), een dochteronderneming van het ABP die de investeringen pleegt. Hij is toevallig ook voorzitter van de taakgroep Financiering van het Klimaatberaad. Hij moet dus o.a. de financiering van subsidies van de windmolenparken gaan bedenken.

De vraag is nu, of deze personen in hun huidige (neven)functie het vermogen van het ABP buiten beschouwing laten en het pensioenfonds laten investeren in projecten die het meeste rendement opleveren.

Per slot van rekening is het doel van een pensioenfonds om een, zo groot mogelijk rendement voor de deelnemers te behalen. Zij heeft geen maatschappelijke functie.

29. Mevr. Wortmann is ook lid van de Raad van Bestuur van AEGON, een verzekeraar die ook in pensioenen doet. Als je dat zou willen denken, is dat belangenverstrengeling en is zij een spil in het mogelijk privatiseren van het pensioenfonds. Tenslotte is zij lid van de EU High Level Group kapitaalmarktunie. Het is niet moeilijk om haar hand te ontwaren in de aanbeveling om een Europese markt op te tuigen voor kapitaal gedekte pensioenproducten.

30. De ABP-deelnemer vraagt zich dan af, of hun premie wel in de juiste handen is met deze, op voorspraak politiek benoemde bestuursleden. Hun carrière hangt immers af van politici in Den Haag. Omdat het ABP het grootste pensioenfonds is waarbij de overheid fungeert als werkgever, heeft zij veel baat bij het beleid van dit pensioenfonds. Door het niet indexeren en ieder jaar te dreigen met kortingen terwijl het fonds floreert als nooit tevoren, kunnen de deelnemers de indruk krijgen dat de pensioenbezuinigingen van de overheid weleens in nauwe samenwerking met het ABP-bestuur tot stand zijn gekomen. Daarom is het niet verstandig om hier politici enkele jaren als voorzitter te 'parkeren'.

31. Je kunt je verder afvragen waarom het ABP, als zelfstandige stichting en met het belang van haar deelnemers voorop, haar zetel in Heerlen niet 20 kilometer verderop verplaatst naar Duitsland of België. Dat kan binnen de EU-constellatie en daar zijn de rekenrentes ruim voldoende en kan iedereen op dit moment het pensioen krijgen waar ze aanspraak op maken. Het fonds zal er met open armen worden ontvangen.

32. Het toeslagen rapport 'Onterecht Onrecht' van de parlementaire ondervragingscommissie in 2020 heeft aangetoond dat de kabinetten Balkenende en Rutte de fundamentele van de rechtstaat hebben geschonden en de Kamer en bestuursrechtshof onjuist- en onvolledig heeft geïnformeerd. Het is aannemelijk dat dit ook op de pensioenwetgeving van toepassing is geweest. De rol van de voorzitters van het ABP met hun 'netwerk in Den Haag' hebben deze indruk niet weg kunnen nemen. Sterker, sinds de overheid zich in 2008 is gaan bemoeien met de pensioenen, is het beste stelsel ter wereld in enkele jaren compleet afgebroken.

Wet aanpassing financieel toetsingskader was te beschouwen als een noodzakelijke onderhoudsbeurt.

33. De herstelmaatregelen werden steeds vooruitgeschoven waardoor de financiële positie van veel pensioenfondsen steeds penibeler werd. De pensioendeelnemer bleef hiervan in het ongewisse. Ik merk op dat In 2015 Stas Klijnsma beweerde dat de pensioenen voortaan duurzamer en toekomstbestendiger waren geworden. Het is buitengewoon misleidend voor een pensioendeelnemer om door de beleidsvoerders, politici, pensioenfondsbestuurders en media, veelal met gebruik van populaire one-liners, aan te horen hoe goed een verandering zal uitpakken voor de pensioengerechtigden om vervolgens te merken dat niet zij, maar de overheid en financiële instanties hier alleen van profiteren.

Het kabinet had flink bespaard op premie uitgaven.

Het is bekend dat de bevolking pas reageert als de gevolgen van een verandering voelbaar worden. Dan heeft de besluitvorming allang plaatsgevonden. Ook nu wordt gekozen voor een invoering van een nieuw pensioenstelsel in de toekomst. De vakbonden zijn akkoord gegaan met een verandering die sterk afhankelijk is van de uitwerking die nog moest plaatsvinden. De pensioendeelnemer die uiteindelijk de premies verplicht moet opbrengen, tast jarenlang in het duister en moet afgaan op beloften die geen enkele rechtsgeldigheid hebben. Sterker, gedurende de onderhandelingen tussen vakbonden en overheid wordt er logischerwijs geen informatie aan de pensioendeelnemer verschaft. Ook de pensioenfondsen verschaffen geen informatie omdat ze niet vooruit willen lopen op toekomstige wetgeving. Meestal ziet de deelnemer de uitwerking van een akkoord pas terug als een wetsvoorstel in de Kamer. Dan is het te laat om nog te reageren.

De belofte van Klijnsma wordt nu afgedaan als een noodzakelijke onderhoudsbeurt, die overigens niets heeft opgeleverd. Althans niet voor de deelnemers, integendeel.

34. Ik heb altijd begrepen dat liegen in de Kamer een politieke doodzonde is. Ik heb er m.b.t. het pensioendossier weinig van gemerkt. Enfin, het onlangs verschenen eindrapport over de toeslagen affaire heeft duidelijk gemaakt, dat de kabinetten Rutte het niet zo nauw namen met de rechtstaat. Het vertrouwen van de burger in een fatsoenlijke transitie naar een nieuw pensioenstelsel is hierdoor compleet verdwenen.

35. Het is opvallend dat deze 'noodzakelijke onderhoudsbeurt' de overheid veel geld heeft opgeleverd ten koste van de deelnemers. Dat scheidt geen vertrouwen.

Het nieuwe concept pensioenstelsel

Transparantie en helderheid

36. De memorie van toelichting bevat 205 pagina's, niet bepaald uitnodigend om te lezen. De inhoud staat bol met gorddroog vakjargon waar de doelgroep niet mee bekend is.

De onderbouwing is onjuist en eenzijdig, het systeem is zeer complex en voor verschillende interpretaties vatbaar. Soms wordt een uitleg verderop tegengesproken. Er wordt veel overgelaten aan de uitwerking, die op dit moment nog moet worden voltooid.

37. Door de complexiteit en omvang van het concept zullen onjuiste- of onvolledige uitgangspunten door de doelgroep niet snel worden opgemerkt. Omdat o.a. het nieuwe FTK nog niet bekend is, is het voor hen onmogelijk te bepalen hoe het nieuwe stelsel zal uitpakken en of zij er beter mee af zijn.

38. Het stelsel wordt door politici en vakbonden in de media door 'one-liners' verkocht, waarbij de inhoud onvolledig en willekeurig wordt samengevat. De uitleg voor de doelgroep wordt overgelaten aan pensioenuitvoerders die ook baat hebben bij een specifieke weergave. De vakbonden houden zich op de vlakte om hun onderhandelingspositie bij de uitwerking niet in gevaar te brengen. De pensioenfondsen houden zich op de vlakte omdat zij niet op de uiteindelijke wetgeving vooruit willen lopen.

Zelfs bij de huidige pensioenwet moet momenteel een rechter te pas komen om te beslissen over het begrip marktwaarde in Art. 126. Dit geeft aan dat ogenschijnlijke eenvoudige begrippen door partijen verschillend kunnen worden geïnterpreteerd.

39. De voorlichting over het FTK in het verleden en de gevolgen daarvan voor de deelnemers, zijn door de overheid, pensioenfondsen en media onjuist en onvolledig voor het voetlicht gebracht. Ik herinner me nog goed dat nog geen 10 jaar geleden het ABP-tijdschrift bol stond met artikelen over pensionado's met een tweede huis of boot in Spanje. Het 'Zwitserleven' gevoel. De media kopieerden kritiekloos de pensioen voorlichting van de overheid, het pensioen zou beter, duurzamer en toekomstbestendiger worden gemaakt.

Kritische vragen werden er op TV, in de kranten en tijdschriften niet gesteld.

Anderzijds hebben de pensionado's van toen hun eigen ruiten ingegooid. Vol trots lieten zij merken dat zij het goed hadden. Je druk maken was onzin en het zou hun tijd wel duren. Dom, natuurlijk. Want iemand in Nederland die zegt dat hij/zij het goed heeft kan nog best wel wat inleveren.

40. Het is een bekend feit dat de bevolking pas in actie komt als zij de consequenties van een wetswijziging aan den lijve ondervinden. Door de wet pas in 2026 te laten ingaan, zal op dit moment van zowel de Kamer als doelgroep geen weerstand van betekenis worden ondervonden. In 2026, als het nieuwe stelsel ingaat en wordt opgenomen in de begrotingen, is het te laat om nog veranderingen aan te brengen. Omdat de realisatie van het nieuwe stelsel geruime tijd in beslag heeft genomen, is het zeer waarschijnlijk dat de nieuwe wet de komende decennia niet meer verandert.

Deze wet is complex, raakt iedereen, is sterk afhankelijk van de uitwerking die nog moet plaatsvinden en is voor velerlei uitleg vatbaar. Het zou daarom logisch zijn, als niet de uitvoerders maar de wetgever dit concept in begrijpelijke taal voor de doelgroep samenvat. Desnoods met verwijzing naar de memorie van toelichting.

41. Het pensioen loopt over veel schijven. Er gaan een zestal ministeries over en er is een pensioenkamer, pensioenraad en een VSO opgetuigd en o.a. de sociale partners, SER, CPB, AFM, DNB en Algemene Rekenkamer hebben er iets over te zeggen. Verder moet de stichting van de arbeid, de koepels van pensioenuitvoerders, de consumentenbond, verzekeraars, de ombudsman pensioenen, het actuariële genootschap, het coördinatieorgaan samenwerkende ouderenorganisaties (CSO), het adviescollege toetsing administratieve lasten en het college bescherming persoonsgegevens worden geconsulteerd. Het pensioen wordt intussen in samenhang gebracht met werk, wonen, uitgavenpatronen en zorg. Naast zuiver financieel-economische vraagstukken, wordt met gedrag, keuze, communicatie, solidariteit, zorgplicht, governance en eigendom rekening gehouden en tal van instanties maken hun eigen aanvullende regels, bepalingen en verordeningen. Tenslotte is ook de EU zich gaan mengen in onze pensioenzaken.

Je kunt je afvragen of dit helder en transparant is. Veder is het naïef om te veronderstellen dat al deze instanties het belang van de deelnemer vooropstellen.

42. De bevolking wordt verondersteld de Wet te kennen. Een voorwaarde van transparantie is, dat het voor de doelgroep begrijpelijk en tenminste met gezond verstand en logica te volgen moet zijn. Een Wet die hier niet aan voldoet is een slechte Wet. Sinds het kabinet zich met de pensioenen is gaan bemoeien, is dit het geval. Dat geldt evenzeer voor dit concept.

Historie

43. Het staat vast dat niet alle beslissingen van de vakbond in het belang van de pensioendeelnemers zijn uitgevallen. Het is ook geen geheim dat veel vakbondsleiders later de politiek zijn ingegaan. Dat kan natuurlijk zijn omdat zij een brede aanhang meenemen en denken in de politiek meer voor de pensioendeelnemers te kunnen bereiken. Het is ook denkbaar, dat zij in de politiek zijn beland als beloning voor hun bewezen diensten. Dat laat ik aan u.

44. De pensioenen zijn destijds ondergebracht in private- en onafhankelijke stichtingen. Dat is gedaan om opportunisme bij de sociale partners tegen te gaan. Indien ik een levensverzekering bij een bank of verzekeraar afsluit, past het contract op twee A4'tjes. Indien het contract niet wordt nagekomen, kan ik naar de rechter stappen. Door het opleggen van een extreem lage rekenrente en dit te vertalen naar structurele problemen van de pensioenfondsen, kreeg de overheid als toezichthouder steeds meer invloed op het beleid van private en onafhankelijke pensioenfondsen. Anno 2020 hoor je alleen nog maar Koolmees als het over pensioenen gaat. De zogenaamd private- en onafhankelijke fondsen spelen allang geen rol van betekenis meer. Zij zijn een loket geworden waar nog uitsluitend premies worden betaald en uitkeringen worden gedaan.

We zien bovendien dat de AOW, meestal voor de verkiezingen, door het kabinet wordt gebruikt om de bevolking gunstig te stemmen. Dit staat in fel contrast met de financiële onderbouwing van het AOW-stelsel.

Er volgen dan ook stevast tegenvallers na de verkiezingen. Het is evident dat hier opportunisme door de overheid plaatsvindt.

45. Er is geen reden om aan te nemen, dat het beleid en de balansen van de pensioenfondsen voorheen niet voldeden. De berekening werd immers vastgesteld door een actuaaris en de balans goedgekeurd door een accountant. Het beleid was gebaseerd op een groei van het vermogen met een historische rekenrente van 4% bij het ABP. De vergrijzing heeft bij een kapitaal gedekt stelsel weinig invloed, althans niet in die mate dat het beleid moet worden veranderd. Economische grondslagen en de uitgangspunten van beurzen veranderen niet in enkele jaren tijd. Indien we nu kijken hoe dit beleid zou hebben uitgepakt zoals dat voorheen werd gehanteerd, is er met een gemiddeld rendement van 7% geen vuiltje aan de lucht geweest. Fondsen kunnen zich afdekken tegen een dalende rente en de ECB-rente stond in 2015 op 0% en is sindsdien slechts een fractie gedaald. De retoriek van DNB en Koolmees van de afgelopen jaren dat het inkopen steeds duurder werd omdat de rente steeds verder zakte, is dus onjuist. Het is voor de deelnemer dan niet te begrijpen waarom het nu ineens slecht gaat met de pensioenen.

46. Het is schrijnend om te constateren zien dat in Nederland, met een van de gezondste economieën binnen de EU de pensioenleeftijd naar 67 jaar is opgetrokken, terwijl in alle EU-landen m.u.v. Duitsland, de leeftijd nog steeds op 65- en zelfs 62 jaar ligt. Er is door de andere landen weliswaar een belofte in die richting gedaan, we weten allemaal wat dat inhoudt. Als de regering in Frankrijk de pensioenleeftijd wil verhogen, wordt het land platgelegd en gaat dit voornemen niet door. Er is geen reden om aan te nemen dat dit binnen de gestelde termijn zal veranderen.

47. Door het obligatiebeleid van DNB, helpen de pensioenfondsen direct of indirect de begrotingstekorten van andere landen kunstmatig op te lossen. Zij kunnen nu obligaties uitschrijven tegen een rente die niet eens de inflatie dekt. De Nederlandse pensioendeelnemer schiet er niets mee op. Zelfs de Deutsche Bank is in 2019 technisch failliet gegaan.

48. Het kabinet Rutte trof diverse keren fiscale maatregelen om de koopkracht van de bevolking te verbeteren. Dat betrof altijd de werkende bevolking. De pensionado's die door het niet indexeren inmiddels 20% van hun uitkering in rook hebben zien opgaan, werden daar altijd van uitgezonderd. Ik concludeer dat het kabinet blijkbaar vond dat de pensioenuitkeringen te hoog waren.

49. Sinds het kabinet zich in 2008 met de pensioenen is gaan bemoeien, gaat het slecht met de pensioenen. In vrijwel ieder internationaal rapport staat dat de Nederlandse pensioenen behoren tot de beste- en gezondste van de wereld. Het belegde vermogen behoort in de top vijf van de wereld. Het is daardoor buitengewoon onaannemelijk dat de financiële positie noopt tot een structurele verandering.

50. De overheid ontvangt belasting over de pensioenuitkeringen. Zij zou dus gebaat moeten zijn met een verhoging van de uitkeringen. Omdat er ca. 3 miljoen gepensioneerden in Nederland zijn, is een verhoging tevens gunstig voor de economie. Dat dit niet gebeurt, geeft aan dat er iets anders aan de hand moet zijn.

51. Ministers, staatssecretarissen en leden van de Tweede Kamer die over ons pensioen beslissen, vallen zelf onder het APPA (Algemene Pensioenwet Politieke Ambtsdragers), een afwijkend pensioenstelsel dat met belastinggeld wordt gefinancierd. Dat geeft te denken.

52. Als we bekijken wat tot nu toe het resultaat van de maatregelen bij de pensioenverandering is geweest, zien we dat de overheid, als grootste werkgever aanzienlijk heeft kunnen besparen op premies. De deelnemers zagen de indexatie in rook opgaan en er werd voortdurend bedreigd met kortingen.

Het is opvallend dat sinds het kabinet zich in 2008 met de pensioenen is gaan bemoeien, het beste stelsel van de wereld in een paar jaar tijd om zeep is geholpen. Door er allerlei maatschappelijke zaken bij te halen, zoals flexibilisering van de arbeidsmarkt en ZZP-ers, die op zich niets met de financiële positie van het huidige pensioenstelsel te maken hebben, wordt een kunstmatige behoefte gecreëerd om de contracten te veranderen. Blijkbaar voldoen de uitgangspunten van slechts enkele jaren geleden voor de pensioenberekeningen dan niet meer, zijn de beurzen niet meer hetzelfde en is de economie aan andere grondbeginselen onderhevig. Onzin natuurlijk.

Het projecteren van de huidige lage rente op de gezondheid van de pensioenfondsen in de toekomst is, evenals in 2008 een drogreden. De pensioenfondsen hebben er nog nooit zo goed voorgestaan maar mogen niet uitkeren.

Het staat vast dat de overheid de beloftes die in het verleden over de pensioenhoogtes zijn gedaan, niet langer wil nakomen. Wat de daadwerkelijke reden is, zal in de toekomst blijken als zichtbaar wordt wat er met het pensioenvermogen gebeurt.

Sterke elementen blijven behouden

Met het opgebouwde pensioenvermogen en de koppeling van de pensioen richtleeftijd aan de ontwikkeling van de levensverwachting heeft ons pensioenstelsel een solide basis.

53. Vrijwel hetzelfde kregen de deelnemers te horen in 2015. Politieke retoriek, die meestal snel wordt gevolgd door de bekende tegenvallers.

Nederland heeft haar goede naam op pensioengebied te danken aan het feit dat zij berust op twee pijlers. Ik laat de persoonlijke derde pijler hier buiten beschouwing. De AOW, een omslagstelsel en verder hoofdzakelijk vanwege de aanvullende kapitaal gedekte pensioenen, waarvan het totale vermogen behoort tot de op twee na grootste in de wereld. En verder omdat opportunisme van de overheid, wat in het buitenland nogal eens voorkomt, hier vroeger niet voorkwam.

De AOW heeft een overheidsmandaat en wordt beheerd door het Min Fin. Het kabinet kan naar believen over de AOW beschikken. We zien dan ook met zekere regelmaat dat de overheid de AOW verhoogt om de bevolking gunstig te stemmen als er verkiezingen aankomen.

Het kapitaal gedekte pensioen heeft haar goede positie te danken aan het gevoerde beleid van de pensioenfondsen in het verleden. Dit beleid is sinds 2008 gaandeweg vrijwel geheel uit handen genomen door het kabinet en sindsdien is het stelsel voor de deelnemers sterk verslechterd. Althans, dat is de boodschap van het kabinet aan de pensioendeelnemers.

De kop van deze paragraaf suggereert dat er licht komt aan het eind van de pensioen misère tunnel. Het valt op dat hier ineens wordt erkend dat het opgebouwde pensioenvermogen wel degelijk een solide basis heeft geboden voor het pensioenstelsel. Het is voor de deelnemer dan niet te begrijpen waarom dit feit de laatste 12 jaar niet is aangewend om de oude pensioenen te herstellen en te blijven indexeren. De vermogens zijn immers bijna verviervoudigd terwijl het aantal pensioendeelnemers nauwelijks is gestegen.

De leeftijd verwachting en pensioen richtleeftijd hadden tot doel om de AOW betaalbaar te kunnen houden.

De pensioenfondsen werken inmiddels al 70 jaar met dezelfde uitgangspunten en hadden met hun vermogen in het verleden blijkbaar voldoende buffer om deze verandering op te vangen. Het was logischer geweest als de sociale partners zelf de leeftijd gedurende die 70 jaar tussentijds hadden aangepast. Dat dit niet is gebeurd is blijkbaar het gevolg van voldoende financiële armslag.

54. De markt, beurzen en rente zal niet veranderen als het Nederlandse pensioenstelsel wordt veranderd. Omdat de beleggingscriteria hetzelfde blijven en de fondsen prudent blijven beleggen, zal het rendement over de gehele linie niet wezenlijk met het nieuwe systeem veranderen. Ook zullen de inherente risico's van aandelen niet veranderen door de risico's persoonsgebonden te maken. Een hoog rendement betekent meer risico en een laag rendement minder risico. Uiteindelijk zullen de totale beleggingsrisico's van het pensioenfonds bij het nieuwe stelsel niet noemenswaardig veranderen. Tijdens een crisis, recessie of depressie maakt het geen verschil of men de aandelen en rendementen persoonsgebonden of collectief verdeelt. Sterker, door de beleggingen toe te wijzen aan deelnemers wordt de flexibiliteit van het pensioenfonds aangetast die op zo'n moment noodzakelijk kan zijn.

De hoogte en kans op een goed pensioen zijn niet toegenomen met het nieuwe stelsel.

Een sterk element is de bestaande rolverdeling tussen overheid en sociale partners.

55. De vakbonden ondervinden een steeds grotere leegloop van leden. Zij vertegenwoordigen nog maar een op de vijf pensioendeelnemers. Door de flexibele arbeidsmarkt zal de rol van de vakbonden alleen nog maar verder afnemen. Tenslotte zeggen veel mensen die met pensioen zijn, hun lidmaatschap van een vakbond op. Men kan zich daarom afvragen of de vakbonden nog wel representatief zijn voor alle pensioendeelnemers. Ik vind van niet.

56. Het staat vast dat niet alle beslissingen van de vakbond in het belang van de pensioendeelnemers zijn uitgevallen. Het is ook geen geheim dat veel vakbondsleiders later de politiek zijn ingegaan. Dat kan natuurlijk zijn omdat zij een brede aanhang meenemen en denken in de politiek meer voor de pensioendeelnemers te kunnen bereiken. Het is ook denkbaar, dat zij in de politiek zijn beland als beloning voor hun bewezen diensten. Het heeft er alle schijn van dat dit laatste steeds vaker voorkomt.

57. In de hele pensioendiscussie komen de deelnemers die de premie moeten opbrengen, niet voor. Het besloten overleg tussen de sociale partners maakt de overeenkomsten niet transparanter. Met het afgelopen akkoord is door de vakbonden ingestemd zonder dat zij wisten hoe het contract er uiteindelijk uit ging zien en welke consequenties dit zou hebben voor hun leden. Dat mag wellicht een sterk argument zijn voor de besluitvorming, de pensioendeelnemers worden er niets wijzer van en zien zich naderhand vaak geconfronteerd met beslissingen waar zij het helemaal niet mee eens zijn.

In het nieuwe stelsel worden de beleggingen individueel gemaakt. Het opgebouwde vermogen wordt vastgesteld. De uitwerking daarvan berust geheel bij de sociale partners en pensioenfondsen. Ik vind het een goed idee als de sociale partners beslissen over mijn arbeidsvoorwaarden in de toekomst. In dit geval beslissen zij over mijn eigendom, het door mij opgebouwde vermogen. Zonder dat ik er zelf aan te pas kom. Dat wil ik niet. De sociale partners hebben ook niets te zeggen over wat ik op mijn spaarbankrekening zet. Ik vind dit van dezelfde orde.

Een sterk element is de verplichting om de uitvoering van pensioenregelingen onder te brengen bij een pensioenuitvoerder.

58. Dat heeft zonder meer voordelen maar ook nadelen.

Een pensioenuitvoerder zorgt voor een levenslange uitkering met inbegrip van het nabestaandenpensioen.

Zij heeft geen winstoogmerk en de deelnemer kan, weliswaar indirect via de vakbond, invloed uitoefenen op het beleid.

Als nadeel ervaar ik dat de pensioenfondsen uitvoeren wat de sociale partners beslissen en hier steeds meer zaken bij worden betrokken als werk, wonen, uitgavenpatronen en zorg. Naast zuiver financieel-economische vraagstukken, wordt met gedrag, keuze, communicatie, solidariteit, zorgplicht, governance en eigendom rekening gehouden. De pensioenen zijn steeds meer deel gaan uitmaken van het totale inkomensplaatje van de deelnemer. Ik zie het pensioen als uitgesteld loon dat voor mij wordt belegd. Het is een afgesproken arbeidsvoorwaarde die moet worden uitgekeerd. In het verleden hebben de deelnemers ook tal van maatschappelijke ontwikkelingen doorgemaakt en zijn de arbeidsvoorwaarden aanzienlijk verslechterd. Eindloon is middelloon geworden, de leeftijd omhoog, de opbouw en de uitkering is verlaagd, de indexatiegarantie is geschrapt en de onzekerheid is alsmear toegenomen. Toen werd er ook niet geredeneerd of het systeem wel tegemoet kwam aan allerlei maatschappelijke ontwikkelingen voor deelnemers en mogelijke ongelijkheden in opbouw.

Pensioenfondsen zijn volledig toegerust en capabel om hun eigen beleid te voeren. Het zijn private en onafhankelijke stichtingen. Overheid, blij ervan af want je helpt alles om zeep om er zelf beter van te worden.

59. De indeling per bedrijfstak zorgt voor een versnippering van pensioenuitvoerders. De voorheen meer dan 1000 uitvoerders zijn inmiddels teruggebracht naar 240. Deze hebben ieder een eigen organisatie. Zij moeten allemaal gebruik maken van de financiële sector voor hun beleid, belegging en verantwoording. Hierdoor worden de kosten van het aanvullend pensioen opgedreven. Om de bedrijfs- en overhead kosten van deze uitvoerders verder terug te brengen, verdient het aanbeveling deze uitvoerders terug te brengen.

60. De, op voorspraak politiek benoemde voorzittersfuncties bij het ABP, toezichthouders en belangenorganisaties wekken de schijn van belangenvestrengeling.

De toereikendheid van de Nederlandse pensioenen blijft op peil.

61. Ik ben van mening dat de toereikendheid van het pensioen alleen door de deelnemer zelf is vast te stellen. Iedereen heeft zijn eigen wensen en uitgavenpatroon en als het pensioen niet toereikend is, zorgt de burger tijdens zijn werkzame leven dat hij ook op een andere manier aan geld voor zijn oude dag komt.

Als iemand met pensioen gaat, wil hij zijn uitgaven kunnen afstemmen op zijn inkomsten. Om dat te kunnen doen is de voorspelbaarheid en de hoogte van zijn uitkering van essentieel belang.

Bij het 'oude' pensioensysteem werd (voor ambtenaren) destijds een uitkering op 65 jaar ter hoogte van 70% van het eindloon plus indexering aangehouden. Daar kwam de AOW nog bij. Dit stond vast op het moment dat hij de eerste dag op het werk kwam. Het loon was gegarandeerd en slechts in heel uitzonderlijke situaties bestond er kans op ontslag. Daar stond tegenover dat de inkomsten bij de overheid achterbleven bij die van het bedrijfsleven. Er was geen winstdeling, dertiende maand en het loon was sterk afhankelijk van dienstjaren. Tijdens de pensioenopbouw heeft de ambtenaar veel arbeidsvoorwaarden ingeleverd. Zijn inkomsten werden bevroren en liepen uit de pas als de overheid besloot om te bezuinigen. Ook de secundaire arbeidsvoorwaarden zijn vrijwel allemaal verdwenen. Daar stond een ding tegenover, zijn pensioen bleef hetzelfde. Dat werd hem immers al 30 jaar zwart-op-wit beloofd.

De deelnemer wilde vervolgens met pensioen maar dat kon niet omdat de leeftijd was opgetrokken. De indexatie was komen te vervallen. De eindloonregeling was een middelloon regeling geworden. Fiscale maatregelen waren niet meer van toepassing op uitkeringen en de pensioenopbouw en -hoogte was verlaagd. Om nu te stellen dat de toereikendheid van de Nederlandse pensioenen op peil blijft is een gotspe.

Het pensioenstelsel moet op een evenwichtige manier over leeftijdsgroepen worden verdeeld.

62. Dat is niet mogelijk en daarom niet wenselijk. Het stelsel moet op een rechtvaardige manier worden verdeeld.

Iedere pensioendeelnemer krijgt na een bepaalde tijd zijn eigen premie terug, vermeerderd met het rendement gedurende de opbouwperiode. In die opbouwperiode verandert de conjunctuur en dit komt tot uiting in het rendement. De enige manier om iedereen recht te doen is om voor iedereen apart een pensioengevend vermogen te berekenen op het moment van invaren. Iedere pensioendeelnemer heeft in het verleden betaald voor het collectiviteitsbeginsel. Het lijkt dzz niet mogelijk om exact te bepalen hoeveel dit is geweest. De ouderen hebben immers meer bijgedragen dan de jongeren. Daarom moet de solidariteitsreserve worden betaald uit het vermogen en niet opnieuw door de deelnemers. De deelnemers zouden anders twee keer pensioen moeten afstaan aan een collectieve voorziening waar zij bij het nieuwe systeem zelf niets meer aan hebben. Als de premies gelijk moeten blijven is het berekenen van het pensioengevend vermogen op het moment van invaren de enige rechtvaardige manier.

De pensioendeelnemers moeten vertrouwen hebben in de inrichting van het pensioenstelsel.

63. Door de voorlichting en valse beloftes in het verleden heeft de pensioendeelnemer absoluut geen vertrouwen in alweer een verandering van pensioenstelsel.

64. Door het nieuwe stelsel over een aantal jaren in te laten gaan, zal er vrijwel geen commentaar komen op de huidige wettelijke basis ervan. De consequenties worden naar de toekomst geschoven.

Samenvattend komt er een zeer complex pensioenstelsel dat moeilijk beheersbaar zal zijn en zeker niet helder en transparant is voor de deelnemer. En, zoals gebruikelijk, als het fout gaat loopt het over zoveel schijven dat iedereen naar elkaar kan wijzen en alleen de deelnemer de dupe wordt.

65. De premiebetalers worden straks naar leeftijd collectief ingedeeld in beleggingsrisicogroepen (cohorten). Op jongere leeftijd wordt meer risico genomen dan op oudere leeftijd. Het collectiviteitsbeginsel wordt dus losgelaten.

Er wordt momenteel door zowel de FED als ECB een enorme hoeveelheid extra geld gedrukt, obligaties opgekocht en de rentekoers naar beneden bijgesteld om de economieën weer op gang te helpen. In afwachting van beleid van de EU Raad. Dit beleid blijft al 8 jaar uit en al die tijd komt dit geld vrijwel gratis beschikbaar om de tekorten op de begrotingen van landen op te lossen. Door de lage rente leveren obligaties nog minder op dan de inflatie. De aandelenkoersen stijgen daarentegen. Er is op de beurs inmiddels een zeepbel ontstaan die almaar groter wordt. De pensioenfondsen worden gedwongen om te beleggen in aandelen om hun rendementen zeker te stellen. De vraag is niet of- maar wanneer deze zeepbel gaat klappen en de aandelen weer terugkeren naar hun oude waarden. Op hetzelfde moment worden de pensioendeelnemers gedwongen om geheel zelf het risico van de, momenteel veel te optimistische- en onrealistische beleggingen in aandelen te dragen.

Dat schept geen vertrouwen. Niet nu en niet in de toekomst.

Een jaarlijkse stand van zaken over de beleggingen van de pensioendeelnemer is slechts een momentopname en zegt niets over het uiteindelijke pensioen. Windowdressing.

66. Door de pensioenopbouw te veranderen, zijn er verschillen tussen jonge- en oude deelnemers ontstaan. Dit is een politieke keuze die geen recht doet aan het inmiddels opgebouwde vermogen van de pensioendeelnemers.

Het stelsel in onbalans geraakt waardoor er groepen worden gedupeerd. De enige manier om dit op een rechtvaardige manier te doen is om te differentiëren met de premies.

67. Er wordt in de inleiding met geen woord gerept over de bestemming van het pensioenvermogen van ruim 1800 MLD. Ik kan me niet voorstellen dat het vermogen geen rol heeft gespeeld het nieuwe contract. Dat geeft te denken.

68. Het huidige stelsel sluit niet meer aan bij de arbeidsmarkt. Ook hier is het overheidsbeleid grotendeels zelf voor verantwoordelijk. Er heeft een enorme vlucht plaatsgehad naar goedkope flex-baantjes en kleine ZZP-ers. Die bouwen niet of nauwelijks pensioen op. Het betaamt dan niet om dit probleem af te wentelen op de pensioendeelnemers en iedereen in een tweede pijler te stoppen met behulp van buffers, die door de deelnemers voor heel andere doeleinden zijn opgebouwd.

Eerder werd al vermeld dat een beter pensioen meer belasting oplevert. Bovendien is dit goed voor de economie. En voor alle flexwerkers en ZZP-ers. Een verlaging van de pensioenleeftijd zal meer vaste banen scheppen en er wordt mee voorkomen, dat men op oudere leeftijd zijn tijd ondoelmatig 'uitzit' tot het bereiken van de pensioenleeftijd. Daarmee staat deze groep een jongere arbeidsgroep alleen maar in de weg met alle negatieve gevolgen van dien. De problemen met de huidige arbeidsmarkt kunnen op een andere manier dus veel beter worden opgelost zonder dat het de overheid geld kost en de pensioendeelnemer hiervoor moet opdraaien.

Het heeft er nu alle schijn van dat iedereen in de tweede pijler terecht moet komen. Vervolgens kan de overheid dan de pensioenen fiscaliseren. Een voornemen wat al vele jaren op tafel ligt en zo nu en dan naar boven komt. Dat betekent dat er zodanige fiscale maatregelen worden getroffen, dat iedereen straks op de AOW wordt gekort afhankelijk van de grootte van het aanvullend pensioen. Wederom een aanzienlijke besparing voor de overheid. De deelnemer heeft dan het nakijken met een uitkering net boven het bestaansminimum die door de overheid naar believen wordt vastgesteld.

Het stelsel moet voor het behoud van het maatschappelijk draagvlak inzichtelijker worden gemaakt.

69. De complexiteit, tegenstrijdigheden, eenzijdige visie op de noodzaak en open einden van dit concept dragen niet bij aan inzichtelijkheid. Op veel punten zal het akkoord nog moeten worden uitgewerkt. Een aantal bepalingen in dit huidige concept beloven weinig goeds voor de deelnemers. De vormgeving van het nieuwe stelsel wordt op pagina 13 expliciet neergelegd bij de sociale partners om draagvlak te creëren. Zij moeten voor de uitlegbaarheid keuzes maken die de problemen van het huidige stelsel oplossen. In feite draagt de minister hen op om de onderbouwing van het huidige stelsel negatief voor te stellen en met oplossingen te komen. Omdat het probleem bij het (politiek vastgestelde) FTK ligt, zijn zij daar niet toe in staat.

De pensioendeelnemers krijgen voortaan de volledige risico's te dragen voor beleggingen die door anderen worden gedaan. Zij mogen premie betalen maar hebben zelf geen stem in het beleid. Zij krijgen overzichten die momentopnames zijn en niets over hun uiteindelijke pensioen zeggen. Zij worden ingedeeld in cohorten met aanverwante beleggingen zonder dit te kunnen veranderen. Het FTK moet nog nader worden vastgesteld. De beleggingsopbrengsten en -risico's van de cohorten worden naar leeftijd ingedeeld. De kans op een beter pensioen is daardoor vrijwel uitgesloten. Indexatie wordt verleden tijd.

Er wordt nu een Wet aangenomen die pas in 2026 laat zien wat de consequenties zijn. Kortom, het recept voor een ramp voor de deelnemers. Ik denk dat het draagvlak ver te zoeken is en alleen maar verder afneemt als na de verkiezingen de tegenvallers zich weer aandienen.

In het toekomstige contract worden de pensioenovereenkomsten persoonlijker en meer transparant.

70. De pensioendeelnemers worden collectief ingedeeld in beleggingsrisicogroepen. Omdat de pensioendeelnemer hier zelf niet over kan beslissen, is dat niet persoonlijker. Het tussentijdse rendement dat wordt behaald is een moment opname en zegt niets over de hoogte van het toekomstig pensioen. Bovendien heeft de deelnemer geen inzicht of inspraak in de keuze van zijn beleggingen. Hij kan ook niet controleren of de beleggingen van de pensioenfondsen hem voordeel boven andere beleggingen opleveren. Tenslotte kan de pensioendeelnemer niet, althans zeer moeilijk meer nagaan of er geen administratieve fouten zijn gemaakt. Er is dus geen sprake van transparantie.

Het toekomstige contract beëindigt de bestaande herverdeling waarbij de jonge deelnemers een te hoge (meer dan kostendekkende) premie betaald en voor oudere deelnemers een te lage premie.

71. Het collectiviteitsbeginsel berust op het feit dat iedereen in dezelfde risicogroep blijft zitten, ongeacht leeftijd. De ouderen van nu hebben dat ook gedaan toen zij jonger waren. Het gezamenlijke vermogen maakt dit mogelijk. Door deze systematiek los te laten, worden de ouderen onterecht benadeeld. Zij hebben immers wel moeten betalen voor handhaving van dezelfde risicogroep voor iedereen en met name de ouderen van destijds.

Nu hebben de sociale partners zelf de pensioenopbouw verlaagd. Hierdoor is er een ongelijkheid ontstaan tussen jongere en oudere pensioendeelnemers.

Ik ben van mening dat een kostendekkende premie afhankelijk is van de conjunctuur. De indruk wordt gewekt, dat de premies voor pensioenen voor iedereen hetzelfde behoren te zijn, ongeacht de economische periode die wordt doorgemaakt. In een periode van economische groei en hoge rente hebben de oudere pensioendeelnemers meer vermogen opgebouwd dan de jongeren (wellicht) zullen doen. Zij hebben in die periode ook nadelige effecten van deze periode ondervonden, zoals hoge hypotheeklasten en hogere belastingen met minder toeslagen en subsidies. Door nu te stellen dat er een ongelijkheid is, is over de gehele inkomenslinie niet terecht.

Door de lage rente kunnen de jonge deelnemers immers meer uitgeven en investeren dan de ouderen voorheen.

In de periode naar het toekomstige contract in 2026 (Transitie-FTK), worden nu al 3 jaar op rij de grondslagen en uitgangspunten van een verantwoorde pensioenopbouw losgelaten.

72. De hertstelperiodes werden verruimd van 5 naar 10 en 12 jaar. Ook de dekkingsgraden waarbij zou moeten worden gekort worden periodiek, althans in deze periode voor de verkiezingen, telkens naar beneden bijgesteld. Door een verandering van het Nederlandse pensioenstelsel zullen de beurzen niet veranderen. De totale inkomsten van de pensioenfondsen zullen dus niet veranderen. Indien niet meer aan de voorwaarden van het huidige pensioen hoeft te worden voldaan, betekent dit dat ofwel de toekomstige pensioenen voor de deelnemers minder worden, of dat de gehanteerde voorwaarden in het verleden niet noodzakelijk waren geweest.

Met dit wetsvoorstel worden de fiscale maatregelen voor pensioenen bij een fonds en verzekeraar gelijkgesteld door het instellen van maximale premies.

73. Dat is een goed idee mits de pensioenfondsen en verzekeraars (tweede en derde pijler) ook met dezelfde toekomstige rendementen moeten rekenen.

Indien DNB haar huidige beleid in de toekomst handhaaft, pakt dit slecht uit voor de pensioendeelnemer.

Hij betaalt dan dezelfde premie als bij een verzekeraar die met een hoger vermogen van de premieopbrengsten mag rekenen.

Het invaren dient op een evenwichtige wijze te gebeuren waarbij de sociale partners in de transitiefase kunnen kiezen tussen zijn opgebouwde rechten en het nieuwe contract.

74. Omdat we niet in de toekomst kunnen kijken, is het vaststellen van nadelige effecten op dit moment niet mogelijk. Deze intentie is daarom een dooddoener.

Commentaar op de MvT tekst

75. Het concept stelt dat demping plaatsvindt door de een verplichte solidariteitsreserve. Even later, op pagina 11 wordt gesproken over een optionele solidariteitsreserve. Wat is het nu?

76. Er zouden nu onzichtbare overdrachten plaatsvinden tussen jongeren en ouderen. Dat lijkt me sterk. Het systeem werkt nog altijd bij aanvang premiebetaling, als je begint met werken

77. De omzet naar het middelloon kost over een periode van 40 jaar opbouw een kwart van je pensioen. Dat wordt verder niet uitgelegd.

78. Er zijn positieve resultaten nodig vanwege de staat waarin vele pensioenfondsen nu verkeren. Toe maar! Premieverhogingen zijn nauwelijks toegepast om te compenseren voor de slechte staat van onze fondsen.

De pensioenfondsen hebben in het verleden altijd gepleit voor premieverhogingen. De vakbonden waren hierop tegen en besloten in plaats daarvan de pensioenopbouw te veranderen. Dat heeft gezorgd voor een vermeend verschil tussen oude- en jonge deelnemers, veel onrust en verlies van draagvlak.

De cijfers van DNB laten wat anders zien. Er kwam in de afgelopen 14 jaar 52 MLD meer premie binnen dan er pensioenen zijn uitbetaald. Het vermogen liep op met bijna een biljoen euro. Hoezo, slechte staat?

79. Om een evenwichtige overgang te bewerkstelligen dienen werkgevers en werknemers aan hun pensioenfonds aan te geven om alle pensioenrechten te gaan invaren waarbij het individuele bezwaarrecht (art 83) vervalt. De collectieve waarborgen die dit mogelijk moeten maken, moeten nog worden bedacht. Dat voorspelt weinig goeds.

80. Er komt in het nieuwe stelsel meer ruimte voor risicovol beleggen binnen grenzen omdat er niet meer wordt gestuurd op nominale zekerheid. De discussie daarover staat onder druk vanwege de rekenregels en het korten. De motor daarachter is de rentegevoeligheid van de pensioenfondsen. Wederom wordt er niet bij verteld dat de fondsen zich door DNB arm moesten rekenen en het kabinet daarom zelf deze discussie in stand houdt.

In de pensioenwet staat dat de minister de regels daaromtrent kan en mag vaststellen. De minister heeft echter laten zien het FTK onverkort te blijven hanteren. Hij creëert daarmee niet een situatie die meer met de werkelijkheid overeenkomt. Ondanks zijn mogelijkheden maakt hij daar zeer uitdrukkelijk geen gebruik van.

Het verband tussen de problemen met de oude regeling en de keuzes voor het nieuwe moet zo rechtstreeks mogelijk zijn. De sociale partners krijgen beleidsvrijheid t.a.v. het premie-beleid, pensioendoelstelling, inzet solidariteitsreserve, projectierendement en compensatie. Omdat het FTK nog moet worden vastgesteld kunnen de sociale partners dat niet. Laat staan dat ze vrijheid van keuzes hebben.

81. Gedurende de looptijd van een pensioen zal de conjunctuur veranderen. Er zullen periodes met economische groei en recessies in voorkomen. Dat verschijnsel is niet nieuw en was ook opgenomen in het oude stelsel. In het oude systeem hadden de deelnemers geprofiteerd van een periode van economische groei en een hoge conjunctuur. Zij ondervonden over de gehele inkomenslijn echter ook nadelen van de conjunctuur zoals de hoge hypotheekrente, solidariteitsheffingen en hoge belastingen. Zij ontvingen geen toeslagen en subsidies en profiteerden niet van de gemeenschappelijke Europese markt en Euro, althans niet in de mate van de jongere deelnemer nu. Tenslotte betaalden zij door het collectiviteitsbeginsel mee aan de risicodekkingen van de ouderen van destijds.

Er moet in het nieuwe stelsel bij het invaren het opgebouwde vermogen van iedere deelnemer worden bepaald. De rentevoet is nu laag en de deelnemers die minder lang premie betalen, bouwen minder vermogen op dan voorheen de deelnemers die langer premie betalen. Althans, als de huidige rentevoet wordt aangehouden en ongewijzigd wordt geprojecteerd naar de toekomst.

Door het veranderen van de pensioenopbouw, de wens om de premies individueel te willen beleggen en de rentestand is er nu een vermeend verschil ontstaan tussen de oudere- en jongere generaties. Om recht te doen aan dit verschil, zou niet de hoogte van het pensioen middels gedifferentieerde beleggingen maar de premie moeten stijgen. De ouderen van nu hebben immers destijds ook offers gebracht voor de ouderen van toen. Iedere andere oplossing is een politieke keuze die een deel van de pensioendeelnemers nadelig treft. Indien een oudere pensioendeelnemer zijn opgebouwde vermogen twee keer moet 'verdelen', voorheen aan het collectiviteitsbeginsel en nu aan de solidariteitsreserve, en afstaan aan anderen, die meer last hebben van de conjunctuur, is dat geen solidariteit maar diefstal.

82. De beleggingen en risico's zijn voortaan persoonsgebonden.

De ECB besloot na de crisis van 2008 de rente te verlagen, geld bij te drukken en over te gaan op Quantitative Easing in afwachting van beleid door de Raad om de begrotingen weer in orde- en de economieën weer op de rails te krijgen. Dat beleid is door een groot aantal landen tot op heden niet gerealiseerd en de rente is steeds verder gezakt. Hierdoor zijn obligaties sterk in waarde gedaald. De aandelenmarkt is door al het gratis geld kunstmatig opgewaardeerd. De lage rente zorgt voor een aandelenkoers die niet meer is gebaseerd op productiefactoren maar op een overvloed van geld. Op het moment dat dit ophoudt, zullen de beurzen terugvallen naar hun feitelijke waarden. Dat dit gaat gebeuren is zeker alleen het moment waarop is nog onduidelijk. Dat maakt het nieuwe stelsel waarbij de deelnemer alle risico draagt, niet duurzamer en toekomstbestendiger, integendeel. De deelnemer heeft dus het nakijken.

83. De uitkeringsovereenkomst en de kapitaalovereenkomst worden geschrapt.

In het verleden hebben de pensioendeelnemers met premies een vermogen bijeengebracht. Omdat de inkomsten en uitkeringen vrijwel overeenkomen en dit in de toekomst niet veel zal verschillen, groeit het vermogen ieder jaar aanzienlijk. Meer dan nodig voor de verplichtingen. Volgens deze redenatie kunnen de pensioenfondsen met het huidige vermogen nog vele decennia vooruit, zelfs bij een lage rentestand.

84. De fondsen moeten voor het invaren met 'herstel' plannen komen om een vereiste 95% dekkingsgraad te bereiken. Het is voor de deelnemer niet duidelijk waarom dat evenwichtig is voor het proces.

85. Er wordt in het nieuwe stelsel gesproken over projectierendement. De vaststelling van het nieuwe FTK gebeurt door DNB en bepaalt het rendement. Momenteel is van die vaststelling echter nog niets bekend. Dat voorspelt weinig goeds.

86. De overheid bepaalt de parameters voor het beschermingsrendement op basis van de rentetermijnstructuur, zoals gepubliceerd door DNB. De deelnemers worden hier wederom benadeeld door een extreem lage schatting van de toename van het beschermingsrendement.

87. De verbeterde premieregeling staat garant voor een opbouw naar een persoonlijke pot die wordt uitgedrukt als een variabele uitkering. Is dat geen paradox?

88. Indien de deelnemer wil kunnen compenseren voor inflatie, heeft hij de mogelijkheid om met een laag pensioen te beginnen zodat er ruimte is om te kunnen indexeren. Een sigaar uit eigen doos. De indexatie mogelijkheid wordt verruimd tot op het moment van invaren. Er mag geïndexeerd worden vanaf een dekkingsgraad van 105% i.p.v. 110% mits daarna de dekkingsgraad niet onder die 105% komt.

Ik verwacht na de verkiezingen de bekende tegenvallers waardoor deze belofte niet zal worden gehaald.

89. De ambitie van het nieuwe stelsel is om na 40 jaar werken een pensioen op te bouwen dat 75% van het middelloon bedraagt. Dat is een stuk minder dan de oude voorwaarde waarbij na 42 jaar werken de ambitie 80% van het middelloon bedraagt. Samen met de afgelopen 20% indexatieverlies betekent dit een flinke versobering van de pensioenen.

90. De pensioenleeftijd gaat naar 68 jaar. (MvT pagina 58). Iedereen die op de AOW-leeftijd stopt met werken gaat dus met vervroegd pensioen en ontvangt minder uitkering.

91. Bij de solidariteitsreserve moeten de fondsen over voldoende vermogen beschikken bovenop de verplichtingen. De reserve wordt niet uit het huidige vermogen gehaald maar moet opnieuw volledig worden opgebouwd door de deelnemers. Ik begrijp niet waarom dit niet uit het huidige vermogen kan.

Het risico van de beleggingen rust volledig bij de deelnemers waarbij wordt aangetekend dat de solidariteitsreserve optioneel is. Wat moet ik daaruit opmaken?

92. Omdat twee verschillende stelsels niet naast elkaar mogen ontstaan gaat iedereen die bezwaar maakt niet over naar de nieuwe regels. Het individuele bezwaarrecht komt te vervallen. Daardoor moeten er nog collectief voldoende waarborgen worden ingebouwd. Ik begrijp dat nu al het bezwaarrecht komt te vervallen zonder dat er waarborgen zijn opgesteld. Een open eind dat dzz alle kanten op kan gaan.

93. In het toekomstige contract wordt de doorsneesystematiek verlaten.

Een vlakke premie sluit beter aan bij de huidige dynamische arbeidsmarkt. Ik ben van mening dat het probleem is ontstaan door het instellen van (voorheen) ruim 1000 pensioenfondsen naar (momenteel) 240 pensioenfondsen. Afgezien van de extra kosten die dit voor de pensioendeelnemer voor zich meebrengt, zou de oplossing moeten worden gezocht in een uniform pensioenfonds voor iedere werknemer en niet in de pensioensystematiek.

Verder ben ik van mening dat de deelnemers in het verleden voor de doorsneesystematiek een prijs hebben betaald. Het is daarom niet terecht dat zij nu moeten oplossen dat de overheid graag ondernemers en ZZP-ers in de tweede pijler wil hebben. Tenslotte hebben deze groepen fiscale mogelijkheden gehad om zelf een pensioen op te bouwen, die de doorsnee pensioendeelnemer niet heeft gehad.

94. Op pagina 28 wordt gesteld dat het moeilijk is om uit te leggen dat positieve rendementen teniet worden gedaan door dalende rente.

Dat is ook niet uit te leggen. De ECB-rente bedraagt sinds 2015 0% en is sindsdien slechts een fractie gedaald.

De EIOPA UFR staat voor 2020 op 3,65%.

De enige rente die is gedaald is de DNB-rekenrente naar 0,3% en dat is de bevoegdheid van de toezichthouder en minister. Geheel eigen beleid en manipulatie.

95. De pensioenuitvoerders moeten uitleggen dat pensioengerechtigden moeten worden beschermd tegen het renterisico en in welke mate zij worden blootgesteld aan het renterisico van de jongeren. Hier worden doelbewust groepen deelnemers tegen elkaar uitgespeeld.

96. Er wordt gesteld dat de gepensioneerde volledig wordt beschermd door het beschermingsrendement.

Bij een daling van de rente blijft de uitkering gelijk. Dan zal eerst de solidariteitsreserve moeten zijn opgebouwd en dat gebeurt natuurlijk met het (nog te bepalen) FTK.

97. Indien gekozen wordt tot het opheffen van het renterisico voor jong en oud zal de pensioenuitvoerder verschillende renteportefeuilles aanhouden. Een daling van de langetermijnrente zal dan ervoor zorgen dat de pensioenen niet dalen. Over indexatie wordt gezwegen.

98. Het langlevens risico wordt bedeed uit de diverse reserves. Dit houdt een grote administratieve last in voor de pensioenuitvoerders. Bij een lagere levensverwachting vindt er een herverdeling plaats, bij een hogere zal de solidariteitsreserve worden gebruikt. Dit is veel ingewikkelder en minder transparant dan het simpelweg blijven uitbetalen uit het totale vermogen zoals nu gebeurt.

De spreiding van schokken mag over een periode van 10 jaar worden uitgesmeerd. Omdat dit tot grote "volatiliteit" kan leiden is het beter om die schokken per jaar te bekijken. Door de mogelijke cumulatie van schokken kan de uitkering onzekerder worden. De spreiding moet per deelnemer worden geadministreerd. Een enorm werk voor de uitvoerders.

99. De solidariteitsreserve op pagina 32 is een onderdeel van de nieuwe regeling en onderdeel van het vermogen. Het is een optelsom van het voor uitkeringen gereserveerde vermogen plus deze reserve. Volgens het huidige FTK is er echter voor iedere uitkering momenteel maar 92% van het vermogen beschikbaar. De dekkingsgraad voor indexatie wordt 105%. Daar zullen de meeste fondsen met dit FTK niet aan kunnen komen.

Conclusies en aanbevelingen

100. Dit wetsvoorstel raakt een groot gedeelte van de bevolking. De Memorie van Toelichting is zeer complex, lang, niet helder en niet transparant. De tekst spreekt elkaar soms tegen en veel is afhankelijk van nog uit te werken aspecten, zoals het FTK. De doelgroep en premiebetaler zal de inhoud niet lezen, laat staan begrijpen. Indien een Wet niet in begrijpelijk Nederlands, zonder vakjargon kan worden uitgelegd, is het een slechte Wet.

Omdat de vakbonden zich niet over de onderhandelingen over de uitwerking uitlaten en de pensioenfondsen niet willen vooruitlopen op de Wet, is inhoudelijke voorlichting aan de deelnemers niet mogelijk. Laat staan consulatie.

Het zou beter zijn geweest als de wetgever in begrijpelijke taal de essentie van het nieuwe pensioen had weergegeven, desnoods met verwijzing naar de MvT.

101. De onderbouwing van de noodzaak van een nieuw pensioenstelsel is eenzijdig en houdt geen rekening met de goede rendementen van aandelen in een tijd van lage rente. In het verleden waren de pensioenfondsen robuust genoeg om opgewassen te zijn tegen een dalende rente, ondanks de IT-, financiële- en economische crisis. Het totale pensioenvermogen is in 12 jaar tijd verviervoudigd. De extreem lage DNB-rekenrente, die niet is gebaseerd op een afgeleide van de EIOPA UFR maar uitgaat van de RTS, heeft ervoor gezorgd dat de pensioenfondsen hun dekkingsgraden blijvend niet konden halen. DNB-rekenrente is nu al 12 jaar op rij veel te laag gebleken maar hier werden geen consequenties aan verbonden. Er is in het verleden met de rekenrente een, verder niet uitgelegd onderscheid gemaakt tussen pensioenfondsen en verzekeraars die ook in pensioenen doen. DNB en de minister hebben het over een alsmaar dalende rente terwijl de ECB-rente sinds 2015 vrijwel niet noemenswaardig is gedaald. De financiële situatie van pensioenfondsen wordt benaderd als die bij een bank. Er zijn echter wezenlijke verschillen. Een logische onderbouwing ontbreekt.

102. Het ingrijpen van DNB in 2008 was prematuur gezien de lange beleggingstermijn van pensioenuitvoerders en werd niet teruggedraaid toen de ingreep in 2009 en daarna niet meer nodig bleek. Het heeft er alle schijn van dat de ingreep, die was bedoeld om de financiële situatie van de pensioenuitvoerders te herstellen door de overheid werd gebruikt om een contractverandering teweeg te brengen. Omdat het private en onafhankelijke stichtingen betrof, werden de pensioenfondsen eerst gedwongen zich arm rekenen en kon Donner en later Klijnsma daarna met het rapport van de commissies Goudswaard, Frijns en later Witteveen de zelf veroorzaakte financiële situatie van pensioenfondsen wijten aan structurele tekortkomingen zoals de leeftijd, vergrijzing, rentedaling en onzekere beleggingen in aandelen. Dit laatste is een dooddoener want als de fondsen niet in aandelen hadden belegd, waren ze nu failliet.

Hierdoor werd een wetswijziging en invoering van het FTK mogelijk gemaakt. De pensioenen waren vooraan duurzamer en toekomstbestendiger. Het tegendeel bleek waar.

Omdat de overheid problemen had met de financiering van de AOW, kreeg het CBS-opdracht om de leeftijd van gezonde pensioendeelnemers te bepalen. Omdat daarmee de AOW-leeftijd kon worden verhoogd die op korte termijn besparingen opleverden, was dat geen toeval. Het was voordien immers ook duidelijk dat de mensen steeds ouder worden. De pensioenfondsen die veel minder last hadden van de vergrijzing, moesten ook rekening houden met de CBS-cijfers en verhoogden de richtleeftijd zelfs naar 68 jaar.

De vakbonden verlaagden de pensioenopbouw in plaats van een premieverhoging maar door de langere- en lagere opbouw kon de overheid de premies verlagen. Hierdoor zouden de werkenden meer kunnen uitgeven en dat was goed voor de economie. Ook dat was een drogreden, zoals 5 jaar later door het CBS werd aangetoond.

Intussen daalden de dekkingsgraden nog steeds en daarom moest er een geheel nieuw stelsel komen.

103 Door manipulatie van de rekenrente en de balansen heeft de overheid, als grootste werkgever aanzienlijk op de pensioenpremies heeft kunnen bezuinigen, De deelnemer werd geconfronteerd met een pensioen dat niet meer uitging van het eindloon, de indexatie was in rook opgegaan en hij ging later met een lagere uitkering met pensioen.

104. Nederland heeft binnen de EU een van de gezondste economieën. Het is daarom des te schrijnender dat deelnemers straks met 68 jaar met pensioen gaan, terwijl de rest van de (27) EU-landen m.u.v. Duitsland niet meer dan een intentieverklaring hebben afgegeven en nog met 65- en zelfs 62 jaar met pensioen gaan.

105. De vakbonden stemden in 2020 in met een verdere uitholling van het pensioen. De deelnemers worden in de toekomst zelf verantwoordelijk voor het beleggingsrisico terwijl zij part noch deel hebben in de uitvoering daarvan. Omdat er een aandelen zeepbel is ontstaan, zullen de beleggingen en de markt in de toekomst terugvallen naar hun feitelijke waarden in plaats van een overvloed aan gratis geld. Het collectiviteitsbeginsel verval. De uitkeringsovereenkomst en de kapitaalovereenkomst verval. Dan is het pensioenfonds en de overheid niet meer verantwoordelijk voor de uitkering. De essentie van het pensioen, voorspelbaarheid en zekerheid wordt daarmee losgelaten.

106. Het opportunisme bij de overheid viert hoogtij. In de aanloop naar de verkiezingen wordt de AOW verhoogd en worden nu al 3 jaar op rij de grondbeginselen van een gezonde financiële onderbouwing van pensioenen losgelaten. De herstelperiodes worden uitgesmeerd van 5 naar 10 en zelfs 12 jaar. De benodigde dekkingsgraden worden verlaagd in aanloop naar een nieuw stelsel. De markt blijft echter onveranderd en zal zich niets aantrekken van een nieuw pensioenstelsel. Het wachten is op de bekende tegenvallers na de verkiezingen.

107. De pensionado's hebben vertrouwen dat de overheid het goed voorheeft met hun belangen en nemen alles voor lief. Ze hebben bovendien een traditioneel- en loyaal stemgedrag. De werkenden interesseren zich niet voor het pensioen. De media rapporteert kritiekloos de pensioenpropaganda van de overheid. Door het nieuwe stelsel pas in 2026 in te voeren, zal nu geen weerstand van betekenis worden ondervonden en de consequenties voor de deelnemers openbaren zich pas als de besluitvorming en wetgeving is voltooid.

108. Ik vind dit hele concept daarom een gedrocht van de Rutte doctrine. De fundamenten van de rechtstaat zijn geschonden en de Kamer, media, bevolking en bestuursrechter is jarenlang onjuist- en onvolledig geïnformeerd. Het recht op bezwaar is tenietgedaan.

Het, eens beste pensioenstelsel ter wereld, is daarmee binnen 10 jaar volledig afgebroken.

Over de uiteindelijke doelstelling van de overheid, de pensioenpot van bijna € 2 biljoen, wordt nog met geen woord gerept en angstvallig buiten de discussie gehouden. Het staat wel vast dat de deelnemers die dit geld hebben bijeengebracht, hier niet van zullen profiteren.

Met vriendelijke groet,

AAJ van Huet

Cortenbachstraat 12

5421 KJ Gemert

Tel 06 57975901

beer.vanhuet@gmail.com